

מחקר ששת הימים

זרקור מיוחד למלאת יובל למלחמת ששת הימים

מ"קלשון" ל"נחשונים"

**התוכנית האופרטיבית ההתקפית המטכ"לית לחזית מצרים
והשינויים שחלו בה בתקופת הכוננות
ערב מלחמת ששת הימים**

כתיבה: סא"ל (במיל') ד"ר שמעון גולן

חברי מערכת: אל"ם (במיל') ד"ר יגאל אייל

סא"ל רות ויסמן

סרן (במיל') גיא קליסקי

הקדמה

השנה אנו מציינים יובל למלחמת ששת הימים; מלחמה קצרה בזמן, אך בעלת השפעה מכרעת על המלחמות שאחריה, כפי שהיא עצמה הייתה תוצאה של המלחמות שלפניה. זו המלחמה ששינתה את מהלכה של ההיסטוריה, ולא רק שלנו.

במשך שישה ימים נלחם צה"ל בשלושה צבאות אויב, ויכול להם. הגם שרבות נכתב על הניצחון הגדול והלא מובן מאליו, הרי הזמן החולף השכיח סיבות, תהליכים, קרבות, אירועים, לקחים, מפקדים ולוחמים. המחלקה להיסטוריה מחויבת להביא לידיעת המפקדים צה"ל וחייליו את כל אלה, ויותר מכך, כדי לעורר מחדש את העניין במלחמה הזו – נדבך חשוב בהיסטוריה של מדינת ישראל ושל צבאה.

זרקור היסטורי זה הוא השישי בסדרה של ספרים ומחקרים שתפרסם המחלקה להיסטוריה במהלך השנה על אודות מלחמת ששת הימים.

זרקור זה עוסק בתכנון האופרטיבי ההתקפי לסיני שהיה תקף עם תחילת תקופת הכוננות ערב מלחמת ששת הימים ובשינויים שחלו בו במהלך התקופה – שינויים המטילים **אור על השיקולים השונים היכולים להשפיע על תוכניות התקפיות בכלל ותוכניות התקפיות לחזית זו בפרט**. הוא נכתב על ידי ראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית במחלקה להיסטוריה, סא"ל מיל' ד"ר שמעון גולן, ומתבסס על ספרו, **"מלחמה בשלוש חזיתות"** – קבלת ההחלטות בפיקוד

העליון במלחמת ששת הימים", שיצא בהוצאת מערכות בשנת 2007. המפות לקוחות מהמחקר המקורי של המחלקה להיסטוריה: "מלחמת ששת הימים – מוצב הפיקוד העליון", שנכתב בידי ראש ענף חקר המצפ"ע דאז, סא"ל מרדכי שריג, ויצא לאור במרס 1972. הזרקור המקורי פורסם בשנת 2010. במקביל להוצאתו מחדש מוציאה מחלקת היסטוריה מחדש גם את הספר "מלחמה בשלוש חזיתות".

אל"ם (במיל') ד"ר יגאל אייל

רמ"ח ההיסטוריה

תוכן העניינים

3	הקדמה	-
7	הרקע	-
8	התוכניות האופרטיביות לחזית המצרית בתחילת התקופה	-
18	הערכות ראשונות וצעדים ראשוניים (16-18 במאי 1967)	-
19	תחילתו של תכנון התקפי – תוכנית "קרדום" (19-22 במאי 1967)	-
30	שינוי התוכנית המבצעית: תוכנית "קרדום 2" (24 במאי 1967)	-
40	גיבוש תוכנית "נחשונים" (31 במאי – 4 ביוני 1967)	-
61	קביעת תוכנית הפעולה של חיל האוויר ושעת ה"ש"	-
63	השינויים העיקריים במלחמה לעומת התכנון	-
68	סיכום	-
72	נספח - לוחות הזמנים של תכנון "קרדום" ו"קרדום 2"	-

רשימת המפות

12	תוכנית "קלשון"	-
17	תוכנית "אסיף"	-
20	היערכות הצבא המצרי, 16 במאי 1967	-
25	תוכנית "קרדום 1"	-
34	היערכות הצבא המצרי, 23 במאי 1967	-
35	תוכנית "קרדום 2"	-
42	היערכות הצבא המצרי, 31 במאי 1967	-
58	תוכנית "נחשונים"	-
67	הלחימה בזירה המצרית במלחמת ששת הימים	-

הרקע

מלחמת ששת הימים פרצה לאחר תקופת כוננות בת כשלושה שבועות שהחלה בהגיע, ביום העצמאות תשכ"ז, 14 במאי 1967, ידיעות כי כוחות מצריים החלו נכנסים לסיני. הרמטכ"ל לא המתין עד שתתבהרנה מגמותיה של מצרים. הוא העדיף לפעול על פי הסכנות הגלומות במהלך המצרי, ולא על פי הערכת הכוונות של מצרים, ולהיערך באופן שימנע מהמצרים אפשרות להפתיע את צה"ל ושיקנה לו חופש פעולה אם וכאשר יוחלט להפעילו. בעדותו אמר רביאלוף רבין בהקשר זה:

לאחר שהתאמתו הידיעות לקראת ערב היום הראשון, הגעתי למסקנה, שבלי כל קשר מהי בדיוק המגמה המצרית, עדיף שנפעל לא לפי הערכת כוונות, אלא לפי האפשרויות, המתגלמות בנוכחות עוצמה מצרית בסיני, שחרגה מהשגרה שהייתה בין השנים 1960-1967. וכך יצאה פקודת התראה למפקד גייש [גיסות השריון] להכין את הכוחות, וליתר הגורמים – להעביר את הידיעות על המתרחש. זימנתי אותם למחרת יום העצמאות בבוקר. לכן, בשלב זה החשיבות לא הייתה בהערכת המגמות, כי אלה היו ידיעות ראשונות על תחילת תנועה; החשיבות הייתה – לנסות ולאמוד מה מסתתר מאחורי זה; דבר שני, שגם אם ייווצר מצב שלא חזינו אותו, שלא נישאר בידיים ריקות וללא כל תשובה במקום, בדמות כוחות

מספיקים לענות על עוצמת הכוחות שהייתה ידועה לנו
שנמצאת בתהליך ריכוז.¹

במהלך התקופה גייס צה"ל, בהדרגה, כוחות מילואים ותכנן תוכנית
מגננה "סדך" לכל החזיתות. בצד תוכנית זו תכנן תוכניות לאפשרות של
מהלכים התקפיים שלו לסיני, תוך שהוא מתאים את התוכניות
להתפתחויות המדיניות ולשינויים בהיערכות הכוחות המצריים בסיני.

התוכניות האופרטיביות לחזית המצרית בתחילת התקופה

לגבי חזית זו היו למטכ"ל שלוש תוכניות-אב: "קלשון" – לכיבוש מרחב
סיני; "אסיף" – לכיבוש אזור המצרים; ו"מפל" – לפעולות משולבות
בגזרת תעלת סואץ, שישולבו ב"קלשון".

תוכנית "קלשון" תוכננה למקרה שיוחלט על מתקפה יזומה בחזית
המצרית, במגמה לכבוש את חצי האי סיני. החלטה כזאת עשויה הייתה
להתקבל מהמניעים הבאים, אחד מהם או שילוב של חלקם או כולם:
התערערו המצב הביטחוני; פגיעה של מצרים בחופש השיט וחסידת
מפרץ אילת לשיט לישראל וממנה; שיקול מדיני של צורך לפתוח
במלחמת-מנע. בכל אחת מהאפשרויות הללו נלקחה בחשבון התערבות
אפשרית של גורמים בינלאומיים שילחצו על הצדדים להפסיק את
המלחמה מוקדם ככל האפשר. הנחה נוספת שעלפיה נבנתה התוכנית
הייתה שבעת הוצאתה לפועל ישרור שקט יחסי בחזיתות האחרות – שם

1 עדות רב אלוף יצחק רבין למחלקת היסטוריה, 7 בספטמבר 1968, מובא ב: שמעון
גולן, **מלחמה בשלוש חזיתות** – קבלת ההחלטות בפקוד העליון של צה"ל במלחמת
ששת הימים, מערכות, 2007, עמ' 54.

יסתפקו צבאות האויב בכניסה למערכי־חירום ובפעולות הטרדה מקומיות, ובהפעלה מצומצמת של מטוסים וארטילריה.

התוכנית נבנתה על־פי מספר **שיקולים** :

- יש להגיע ליעדה הסופי של המתקפה – תעלת סואץ – בזמן הקצר ביותר ובמינימום אבדות. לפיכך יש להימנע, ככל האפשר, מקרבות מכריעים בדרך אל היעדים העיקריים ומתקיפת מערכים מבוצרים, לעשות שימוש מרבי באיגופים קרקעיים ולהסתייע בחילות האוויר והים.
- יש לפזר את מאמצי האויב על ידי חדירה לעומק במספר צירים ויצירת איום על עורפו ויעדיו החיוניים – כדי לחייבו לצאת מתוך מערכיו לשטחי תמרון בהם יקל להכריעו.
- יש להשמיד את שריון האויב – בעיקר במרחב התמרון הדרומי – שהוא הנוח למשימה זו.
- יש להשתמש בכוחות מוצנחים ומונחתים – לסיוע בפתירת צירים עיקריים ולהשתלטות על יעדים אופרטיביים.
- יש להונות את האויב – להציב בפניו תמונה מטעה לגבי צירי הפריצה וסדריהכוחות ולהטעותו – טרם המתקפה ובמהלכה – באשר למאמצים המופעלים בה.
- משימה ראשונה במעלה בחשיבותה הייתה "שבירת" חיל האוויר המצרי ולכך יש להקצות את מרב הכוחות האוויריים והכוחות המיוחדים.
- יש לפגוע בצי המצרי בבסיסיו – על ידי יחידות מיוחדות ועל ידי תקיפת ספינות שיצאו מבסיסיהן לאחר תחילת המלחמה.

הוערך כי לצורך ריכוז הכוחות למתקפה נדרש פרק־זמן של שלוש יממות ומחצה.

ההנחה הייתה כי תוכנית "קלשון" לא תבוצע בהפתעה מלאה. מתווה התוכנית התבסס על ההנחה שבעת ביצועה יהיו הכוחות המצריים ערוכים במלוא עוצמתם: ארבע דיביזיות חי"ר, דיביזיה משורינית, חטיבה משורינית עצמאית וארבע עד חמש חטיבות מילואים.

בהנחה שכוחות מצריים מסיביים ייערכו הן במערך הקדמי והן במערך העורפי, תוכנן מאמץ עיקרי דראוגדתי במהלך אוגף דרומי, דרך צירי הלוץ וכונתילה, וברזמנית לו – מאמץ אוגדתי, שבו משולבים הצנחות והנחתות של כוחות, להבקעת מערכי האויב הקדמיים בציר הצפוני. מהלך זה נועד להסיח את דעתו של האויב מהמאמץ העיקרי בגזרה הדרומית ולא לצו לדלל את המערכים העורפיים שלו, על ידי שיגור כוחות לציר הצפוני, שהתקדמות מהירה של כוחות צה"ל בו תאיים ישירות על תעלת סואץ.

על סמך ההנחות והעקרונות דלעיל נבנתה תוכנית **שכוונתה** הוגדרה: "צה"ל יכבוש את חצי האי סיני, ייצב קו על תעלת סואץ ויטהר את מרחב סיני בתוך שישה ימים".

עיקרי השיטה להשגת המשימה :

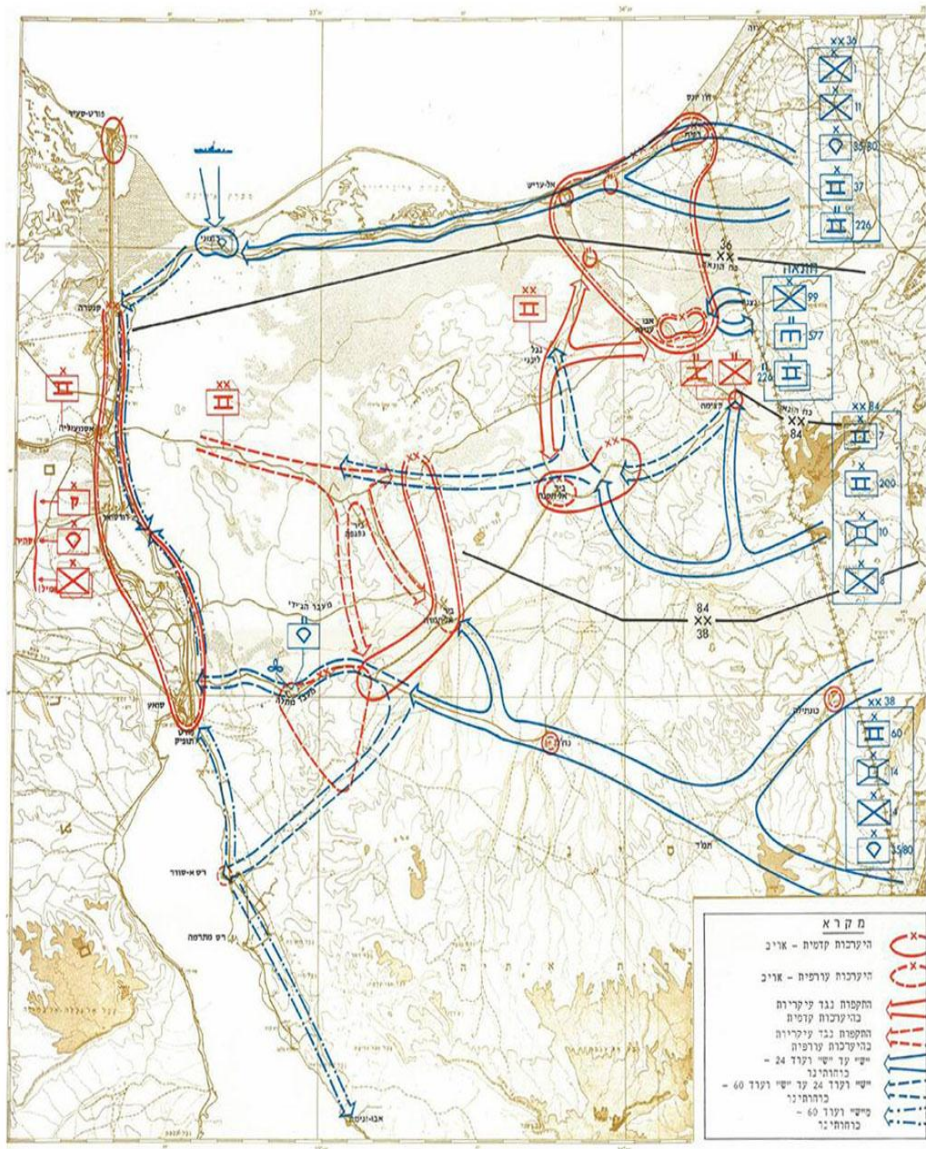
- הפעלה של חיל האוויר וכוחות לוחמה־זעירה להשגת עליונות באוויר מוקדם ככל האפשר ;

- התקפה ברזמנית בשני מאמצים, כאשר המאמץ העיקרי, בעוצמה של שתי אוגדות, חותר לכיוון מרחב התמרון הדרומי והמאמץ המשני, בעוצמה של אוגדה, מבקיע בציר הצפוני;
- הפעלה מרבית של כוחות מוצנחים, מוטסים ומונחתים;
- הונאה בציר המרכזי ופתיחת ציר תחזוקה מקצימה.

משימה זו תושג בשלושה שלבים :

- בשלב הראשון – משעת ה"ש" עד "ש" ועוד 24 שעות: לחימה להשגת עליונות באוויר ופריצה ברזמנית בשני מאמצים – האחד לעבר אל-עריש-רומני והשני לעבר ביר-חסנה ומעברי המיתלה והג'ונדי, על-מנת ליצור איום על תעלת סואץ ועל עורפו של המערך המצרי העיקרי.
 - בשלב השני – עד "ש" ועוד 60 שעות: היאחזות בתעלת סואץ, ניהול קרב הכרעה נגד עיקר שריון האויב ופתיחת צירי תחזוקה.
 - בשלב השלישי – מ"ש" ועוד 60 שעות: היערכות לאורך תעלת סואץ, גמר טיהור מרחב סיני וכוננות לכיבוש שרם א-שייח'.
- גמר ריכוז הכוחות נקבע ל-12 שעות טרם שעת ה"ש". שעה זו נקבעה כשעה של אור אווירי ראשון ביום ה"ע".

תוכנית "קלשון"

על פיקוד הדרום הוטל התמרון הקרקעי, באמצעות שלוש אוגדות ויחידת הונאה.

על **אוגדה 84**, בהרכב חטיבות משוריינות 7 ו-200, חטיבה ממוכנת 10 וחטיבת חי"ר 8 – שהפכה עד ערב מלחמת ששת הימים לחטיבה ממוכנת – הוטל להבקיע את המערך העורפי של האויב כחלק ראשי של המאמץ העיקרי, לאבטח את תנועת המאמץ העיקרי כולו מפני שריון האויב, לנהל את עיקר קרב ההכרעה נגד דיביזיה 4 ולפתוח ציר תחזוקה מקצימה לתלעת אלבידאן.

בשלב הראשון תפרוץ האוגדה במעבר הלוח לעבר בירחסנה, תאבטח את תנועת המאמץ כולו ותפתח את ציר התחזוקה האמור. בשלב השני תנהל קרב הכרעה נגד עיקר שריון האויב באזור בירחסנה או באזור המערך העורפי ותשלים את פתיחת ציר התחזוקה. בשלב השלישי תיערך להגנה לאורך תעלת סואץ, תטהר את פנים מרחב סיני מאויב ותהיה בכוננות לכיבוש שרם אשייח' וערי התעלה.

המאמץ המשני הוטל על **אוגדה 36**. על האוגדה, בהרכב חטיבה משוריינת 37, חטיבת חי"ר מוצנח 35 או 80, חטיבות רגלים 1 ו-11 וגדוד השריון הפיקודי 226, הוטל לכבוש את אלעריש, רומני וקנטרה, לפתוח את ציר החוף, לטהר את גזרת אחריותה ולחבור למאמץ העיקרי באזור תעלת סואץ.

בשלב הראשון היא תכבוש את אלעריש, תצניח ותנחית כוחות ברומני, תחבור אליהם בציר החוף ותיצור איום על אזור תעלת סואץ ועל עורפו של המערך המצרי העיקרי. בשלב השני תבסס מאחז בחלקה הצפוני של תעלת סואץ על ידי כיבוש קנטרה ותחבור עם כוחות המאמץ העיקרי המתקדמים לאורך תעלת סואץ מדרום. בשלב השלישי תיערך להגנה לאורך תעלת סואץ ותטהר את פנים מרחב סיני מכוחות אויב.

על **אוגדה 38**, בהרכב חטיבה משורינית 60, חטיבה ממוכנת 14, חטיבת חי"ר מוצנח 80 או 55 וחטיבת חי"ר 4, הוטל לפתוח את מעברי המיתלה והגיונדי כחלק מן המאמץ העיקרי, לכבוש את הגדה המזרחית של תעלת סואץ, לנתק את דרכי הנסיגה של האויב בסיני ולטהרו מאויב. בשלב הראשון תפרוץ האוגדה בצירים הדרומיים מכיוון כונתילה ואילת למעברי המיתלה וראס ג'ונדי ותהיה בכוננות להצנחת והנחתת כוחות לסיוע בפתיחת המעברים הדרומיים – אם קצב ההתקדמות יאפשר זאת. אם לא תפתח את המעברים הללו בשלב הראשון, יהיה עליה לעשות זאת בשלב השני, ולאחר מכן תפרוץ מערבה – לעבר תעלת סואץ, וצפונה – כדי לנתק את דרכי הנסיגה של האויב. בשלב השלישי דמתה משימתה לזו של אוגדה 84.

על **אוגדת ההונאה**, בהרכב מפקדת פיקוד ההדרכה (פה"ד), חטיבת חי"ר 99, שתי פלוגות מגדוד השריון הפיקודי 226 וגדוד הסוואה 577, הוטל לרתק את האויב בגזרה המרכזית ולהיות בכוננות לקדם חלק מכוחותיה בציר בארותיים–קצימה, בכדי להשתתף בכיבוש קצימה. על **שני הפיקודים האחרים** הוטל להגן על שלמות מרחביהם – על ידי בלימה, ואם ייווצר צורך בכך – מחטפים, שהפקודה לביצועם תבוא מהמטכ"ל. סדרהכוחות של פיקוד המרכז כלל את חטיבות החי"ר 5 ו-16 וגדוד השריון הפיקודי 182. סדרהכוחות של פיקוד הצפון – את חטיבה ממוכנת 45, חטיבות חי"ר מרחביות 2 ו-3 וגדוד השריון הפיקודי 181.

בעתודת המטכ"ל נותרו חטיבה משורינית 520 וחטיבת חי"ר ממוכן 9, שהוטל עליהן להימצא בשטחי ההתארגנות שלהן ולפעול – עלפי פקודה.

על **חיל האוויר** הוטל להילחם להשגת עליונות באוויר ולסייע לכוחות היבשה והים.

על **חיל הים** הוטל להילחם בצי המצרי, למנוע התערבותו במערכה ולסייע לכוחות היבשה בהנחתת כוחות לפתיחת ציר החוף.²

זו הייתה התוכנית העיקרית של המטה הכללי לכיבוש סיני עם תחילת הכוננות ב־15 במאי 1967. בצידה הייתה **תוכנית "אסיף"** לכיבוש שרם א־שייח' והמצרים במפרץ אילת. היא נועדה להתבצע בשתי אפשרויות: כמבצע עצמאי, או כהמשך של כיבוש חלק מחצי האי סיני. אשר לנסיבות ביצועה: אפשר שתתבצע כתגובה על חסימת השיט לאילת וממנה, אפשר – כפעולה מקדימה לחסימה כזאת ואפשר – כתוצאה של החלטה מדינית שאינה קשורה בהכרח לחסימת השיט.

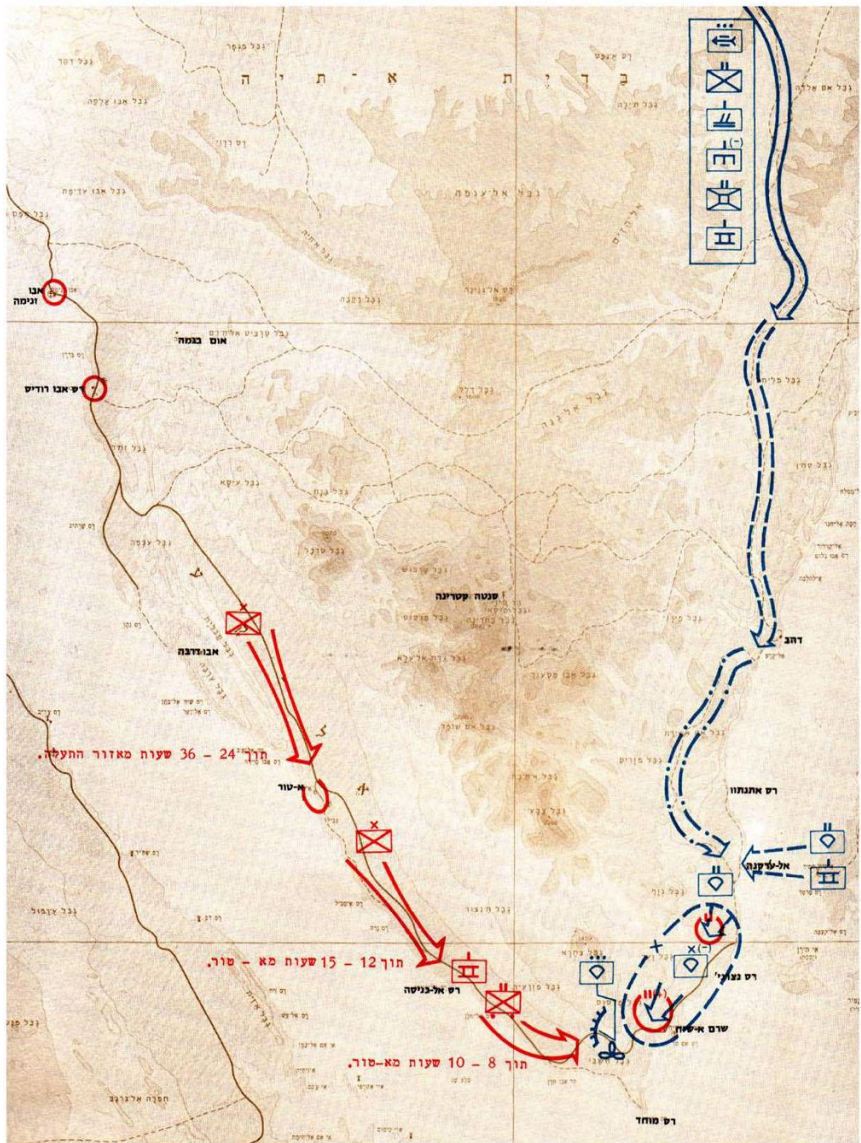
כנובע מהנסיבות האפשריות דלעיל הובחן בין שני מצבים אפשריים של היערכות האויב בעת פתיחת המבצע. האחד – שבו שרם א־שייח' והמצרים אינם תפוסים על ידי כוחות מצריים, חלק ניכר מצבא מצרים מרותק לתימן והוא מחזיק את קדמת סיני בדיביזיית חי"ר וחטיבת שריון בלבד. במקרה זה הוערך שיימצאו באזור הפעולה רק כוחות מצריים קטנים, בהיקף של מחלקה עד שתיים מחיל הגבולות – לצד כוחות האו"ם. עוד הונח כי גם לצורך התקפת־נגד, שייתכן שתתבצע כעבור כארבע יממות, יוכלו המצרים לרכז רק כוחות מצומצמים, בהיקף של חטיבת חי"ר מתוגברת בטנקים, או חטיבה ממוכנת, שישתייעו בטייסת מטוסי "מיג 17" משדה-התעופה בע'רדקה.

המקרה השני הוא המצב שבו כוחות מצריים תופסים את המצרים ואת שרם א־שייח'. חסימת השיט, כך הוערך, תתבצע כפעולה מתוכננת

בבחינת צעד ראשון במלחמה יזומה נגד ישראל, או כפעולה פרובוקטיבית, שמגמתה לכפות על ישראל לבחור בין מלחמה כללית, בעיתוי נוח למצרים, לבין הבלגה, שמשמעותה אובדן חופש השיט במפרץ אילת. במקרה זה ייקחו המצרים בחשבון אפשרות של התקפת-נגד מקומית של צה"ל ולכן יקצו שתי חטיבות חי"ר, שאחת מהן תוצב בשרם אישייח' והשנייה – לאורך מפרץ סואץ, כאשר בוזמנית לכך, ואולי אף קודם לכן, יתפוס עיקר הצבא המצרי מערך הגנתי, קדמי או עורפי, בסיני, בעוצמה של לפחות שלוש דיביזיות חי"ר ודיביזיית שריון, לקראת אפשרות של מלחמה כללית. במקרה זה גם יוכלו להנחית התקפת-נגד מאטור בתוך 8-10 שעות – בעוצמות גדולות מאשר באפשרות הראשונה.

כוונת התוכנית הוגדרה: "צה"ל יכבוש את שרם אישייח' וראס נצראני, ישתלט על אזור המצרים, יתארגן להגנה באזור תוך 24 שעות ויהיה בכוננות לנוע צפונה. כל זאת על-מנת: א. להסיר איום מצרי יבשתי על השיט הישראלי במצרים; ב. ליצור בסיס קדמי לחיל הים בשרם אישייח', לפעילות בים האדום ובמפרץ סואץ; ג. להוות איום על סואץ ועל העורף המצרי בסיני במקרה של הידרדרות למלחמה כוללת". לביצוע המבצע נבחרה תוכנית-פעולה הכוללת שני מרכיבים: האחד – כיבוש האזור על ידי כוח, תחת פיקוד המצפ"ה, בעוצמה של חטיבה מוצנחת מוגברת, פלוגת טנקים קלים וסוללת טילים נגד-טנקים "תגר" שיוצנח באזור, יכבוש אותו בתוך 10 שעות ויהיה בכוננות לנוע לעבר סואץ מ"ש" ועוד 40 שעות; השני – כוח תחת פיקוד הדרום, שיכלול בין היתר גדוד חרמ"ש, גדוד חי"ר ופלוגת טנקים.

תוכנית "אסיר"

כוח זה נועד לנוע לעבר שרם אשייח' לאורך חופו המערבי של מפרץ אילת – בדרך שעשתה חטיבה 9 במלחמת סיני ולחבור לכוח המונחת. חיל האוויר יעניק לכוחות סיוע התקפי, ובכלל זה אמנעה בצירים המובילים לשרם אשייח', סיוע תובלתי וסיוע בשליטה ותצפית. חיל הים יסייע לכוחות היבשה בכיבוש מצרי אילת והמפרץ ובטיהורם, ימנע חדירתם של כלי שיט של האויב למפרץ וינחית כוחות, נשק, אספקה וכלי רכב תוך שהוא מקים בסיס קדמי בשרם אשייח'.³

הערכות ראשונות וצעדים ראשונים (16-18 במאי 1967)

בדיונים הראשונים שנערכו במטכ"ל ב־16 במאי דיווחו נציגי אמ"ן כי הכוח המצרי בסיני – ובו דיביזיית חי"ר מספר 2, אגד שריון דיביזיוני וכוח סיור – מונה כ־230 טנקים. אמ"ן ניסה לעמוד על פשר הצעדים המצריים. בסקירה שפרסם באותו יום נכתב, בין היתר, כי על רקע ידיעות והערכות שהתגבשו בסוריה החל בסביבות 12 במאי, לפיהן מתכוונת ישראל לצאת לפעולה נרחבת נגד סוריה, ואשר הלכו והחריפו, הוחלט במצרים ב־14 לחודש בסביבות הצהריים על נקיטת שורה של צעדים: העלאת הכוננות לדרגה הגבוהה ביותר בשלושת הזרועות של הכוחות המזוינים, תזוזות של הזרועות תוך מתן פומבי לפעולה זו, תגבור הכוחות המצריים בסיני, תוך תפיסת מערך החירום שלהם והגברת הפעילות המודיעינית – הן איסופית והן ביטחון שדה.

אמ"ן העריך כי, על רקע הידיעות והפניות שהגיעו למצרים מסוריה באשר לכוונת ישראל לפעולה נרחבת נגד סוריה, על רקע ההצהרות והאזהרות הישראליות בימים האחרונים, ועל רקע המצב המביך בו נמצאה מצרים אחרי הפלת המטוסים הסוריים ב־7 באפריל, התגבשה

3 שם, עמ' 32-33.

במצרים החלטה, שלפיה היא אינה יכולה לשבת באפס מעשה ולפיכך החליטו המצרים להפגין את נכונותם לבוא לעזרת סוריה במסגרת מימוש הסכם ההגנה המשותף. יחד עם זאת יש להניח כי הם מקווים כי פעולותיהם והפגנתם ייצרו אפקט של הרתעת ישראל מפני מימוש איומה-התקפתה. עם זאת יש לראות בצעדים צבאיים אלה גם כוונה של מצרים לרכוש לעצמה חופש פעולה, לקראת התפתחויות שתבואנה.⁴

ב-17 במאי הוחרף המשבר: מצרים דרשה לפנות את כוחות האו"ם מסיני ומשרם-אשייח ולאחר יום של מגעים עם מוסדות האו"ם עזב כוח החירום של האו"ם את אדמת מצרים.⁵ בליל 17-18 במאי הופעל המצפ"ה במלואו.⁶

תחילתו של תכנון התקפי – תוכנית "קרדוס" (19-22 במאי 1967)

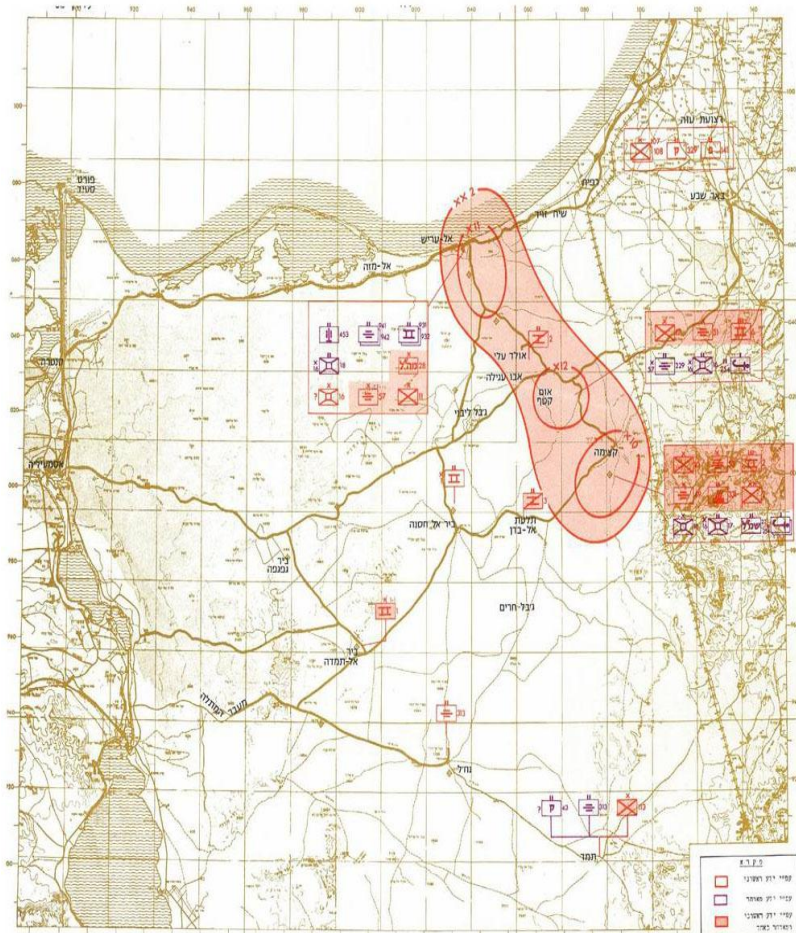
פינוי כוחות האו"ם מסיני וכניסת כוחות ניכרים של צבא מצרים לשם יצרו מציאות חדשה. על רקע זה שינה אמ"ן את הערכתו. אם עד 18 במאי התייחס להיערכות המצרית בסיני כהיערכות הגנתית, הרי שב-19 במאי שינה את הערכתו וגרס שאפשר לראות בה היערכות התקפית. ראש אמ"ן השמיע הערכה זו, לראשונה, בדיון ראשי האגפים אצל הרמטכ"ל, שהתכנס בשעה 08:00. בסיכום הדיון קבע הרמטכ"ל כי ייעשו הכנות לגיוס מלוא מערך "סדן" בפיקוד הדרום; לגיוס חטיבת שריון 37 וחטיבה מרחבית 3 עבור פיקוד הצפון וחטיבת שריון 10, השלמות לחטיבת הצנחנים 35 וגדוד השריון הפיקודי לפיקוד מרכז.

4 שם, עמ' 54-59.

5 שם, עמ' 59.

6 שם, עמ' 67.

היערכות הצבא המצרי, 16 במאי 1967

בלמ"ס

גדוד ההונאה ינוע לפיקוד הדרום.

פינוי כוח החירום יצר מצב חדש. כוח זה שימש, בין היתר, מעין ערובה לחופש השיט במפרץ ובעקבות פינויו החלו גורמים שונים בעולם הערבי, ובראשם ירדן, לנגח את מצרים ולתהות עד מתי תשאיר את המצרים פתוחים לשיט ישראלי. "השאלה המרכזית היא האם יסגרו המצרים את המצרים, ואם כן – מתי? אם ייסגרו המצרים – אין מנוס מפני מלחמה. השלמה עם הסגירה פירושה אובדן כוח ההרתעה" – אמר הרמטכ"ל לפורום מצומצם שהתכנס בחדרו ב־20 במאי בשעה 17:00.

בעוד הרמטכ"ל עושה בדרום החל אג"ם לבחון את התוכניות המבצעיות ההתקפיות ולעדכן. תחילה נבחן התכנון בקד"ם בראשות רמ"ח המבצעים, שאת מטרתו הגדיר אל"ם חופי⁷: "להכין תוכנית לשבירת הכוח המצרי בסיני". התוכנית שהציג התבססה על התוכנית הקיימת – "קלשון" – תוך עדכונים שהתחייבו מהשינויים בפריסת כוחות האויב לעומת הפריסה שבבסיס תוכנית "קלשון", שעיקרם התבטא בעובדה שמערך האויב באזור אלעריש ובמערך העורפי שלו חלשים מהחזוי. לפי תוכנית זו תפרוץ אוגדה 31, בהרכב חטיבות 60, 14 ו-55 וגדוד השריון הפיקודי, בציר הצפוני, תכבוש, בסיוע חילות האוויר והים, את אלעריש ותדרים לעבר הדיביזיה המצרית בג'בליבני; אוגדה 84, בהרכב חטיבות 7, 520, 200, 8 וגדוד טנקי "מגח", תבצע תנועה עוקפת בציר

7 הקוראים בני-ימינו, ובייחוד אנשי הצבא והקרובים להוויה הצבאית, מורגלים בכך שמתחת לדרג האנפים במטה הכללי נמצא דרג החטיבות, ומתחת לדרג מפקדי זרועות האוויר והים נמצא דרג הלהקים והמספנים, כאשר בראש כל חטיבה/להק/מספן עומד קצין בדרגת תת-אלוף. נזכור כי דרגת תת-אלוף נוצרה רק בסוף שנות השישים – אחרי מלחמת ששת הימים – ועד המחצית השנייה של שנות השמונים נקרא הדרג שמתחת לאגף במטכ"ל ולמפקד הזרוע מחלקה. כך – רמ"ח המבצעים, אל"ם יצחק חופי, רמ"ח האוויר (רמ"א, ולא רל"א) אל"ם מנחם בר. יש לזכור גם כי מ־1968 ועד ליצירת המושג "חטיבה" כדרג במטה היו שני סוגי מחלקות – בראש המחלקות הבכירות עמדו קצינים בדרגת תא"ל ובראש הזוטרות – אל"ם, כך למשל רמ"ח המבצעים תא"ל אורי שגיא לעומת רמ"ח ההיסטוריה אל"ם אורי אלגום.

הדרומי, תוך איגוף כלפי צפון מבירתמאדה, או בציר הלוץ, במגמה לשבור את דיביזיית השריון הערוכה בבירתמאדה; אוגדה 38, בהרכב חטיבות 14, 99 ו-80 וגדוד השריון הפיקודי, תרתק את מערך קצימה ותפתח את הציר המרכזי. באופן זה יהיה אפשר לטפל בשתי הדיביזיות המצריות במרכז משלושה כיוונים; כוחות מונחתים/מוצנחים יסייעו בכיבוש אלעריש ואום כתף ויבצעו חסימות ושיבושים בעורף. במקרה שצה"ל יהיה היוזם יפתח חיל האוויר בפעולה עם שחר.

נציג גיסות השריון, אל"ם אברהם אדן, טען שהצלחת המבצע תלויה בהסתרת התנועות לריכוז הכוחות בציר הדרומי ולפיכך הציע להקצות למאמץ זה רק שלוש חטיבות, ולא ארבע כפי שהציע רמ"ח המבצעים. לגבי המהלך הצפוני טען שאין צורך להילחם ברפיח, אך הכרח להפעיל שם חטיבה נוספת – זו שתורד מאוגדה 84 – ולהפנות אותה, יחד עם חטיבה נוספת, למהלך דרך הדיונות תוך עקיפת אבר-עגילה. כן עמד על ההכרח לפתוח ציר אספקה לשלב השני והמליץ לייעד לכך את ציר קצימה. נציג אג"א עמד על הקושי לרכז 300 טנקים למאמץ של אוגדה 84.

רמ"ח המבצעים סיכם שהתוכנית שהציג תישאר התוכנית המומלצת, תוך אפשרות להוריד חטיבה מהמאמץ של אוגדה 84 ולטפל בציר המרכזי בדירוג.⁸

אל"ם חופי הציג את התוכנית לראש אג"ם, האלוף עזר וייצמן, ובשעה 15:35 הציגה לרמטכ"ל. הוא הדגיש בדבריו כי היא מבוססת על ההנחה שהמרחב העורפי בסיני יוותר ריק ושדיביזיה 4 לא תימצא בסיני. הכוונה היא לפעול בקדמת סיני, ו"לשבור" לפחות שתי דיביזיות

8 שם, עמ' 76.

מצריות. הוא ציין כי הכוחות המצריים לא תפסו את המערך העורפי בסיני, הציר הצפוני מוחזק בכוחות קטנים מהמתוכנן בתוכנית "קלשון", ובולטת העובדה שדיביזיית השריון אינה נמצאת במרכז סיני. התוכנית תקפה למקרה שמצב זה יישאר בעינו. הוא ציין את שתי האפשרויות לגבי שעת ה"ש", במקרה של פתיחה יזומה של צה"ל: "ש" משותף לכוחות היבשה ולחיל האוויר או "ש" מדורג – והוסיף שאפשר לבצע את התוכנית גם באופן בלתי יזום – בעקבות יוזמת האויב. בכל מקרה יהיה צורך לגייס כוחות נוספים – בעיקר ארטילריה וצנחנים. הבעיה העיקרית בתוכנית, אמר, היא ריכוזה של אוגדה 84 בשטחי הריכוז שמדרום למצפה רמון. משך ריכוזה המשווער, בתנועה על זחלי הטנקים, הוא 48 שעות. הוא המליץ להניע את חטיבה 200 דרומה, תוך יצירת רושם שיעדה הוא קצימה. בצד תוכנית זו, הוסיף אל"ם חופי, קיימת גם האפשרות להפעיל את תוכנית "קלשון" המקורית. ראש אמ"ן העיר כי מבחינת היערכות הכוחות המצריים בסיני ייתכן גם מצב ביניים, בו יערכו באופן מסיבי יותר מההיערכות הקיימת, אולם מסיבי פחות מהצפי בתוכנית "קלשון".

הרמטכ"ל הנחה כי בדבדב עם תוכנית זו, שקיבלה את השם "קרדום", תתוכנן תוכנית מצומצמת יותר, שתכלול את חיסול חיל האוויר המצרי וכיבוש רצועת עזה. תוכנית זו קיבלה את השם "עצמון". הוא הורה להכין את שתי התוכניות לקבוצת פקודות שתתכנס בשעה 21:00.⁹

בעקבות הנחיות הרמטכ"ל עיבד אג"ס-מבצעים הצעות לתוכניות המבצעיות "קרדום" ו"עצמון" ובשעה 21:00 הציגו לרמטכ"ל. הרמטכ"ל פתח את הקד"ס באומרו:

המטרה היא לתכנן שני מבצעים אלטרנטיביים, שניהם למקרה שמצרים תסגור את המצרים, היינו:

א. מבצע גדול ממדים, שתכליתו להנחית מכה על חיל האוויר המצרי ולכוח הצבאי המצרי בסיני, שבשלב יותר מאוחר ניתן לפתח אותו למתקפה כוללת לכיבוש סיני – מבצע 'קרדום'.

ב. פעולה מוגבלת, שתכליתה מכה לחיל האוויר המצרי וכיבוש רצועת עזה, תוך המתנה להתפתחויות. על ידי פעולה זו יושמד חיל האוויר המצרי ויהיה בידינו קלף-מיקוח למקרה של סגירת המצרים או התגברות הפח"ע – מבצע 'עצמון'.¹⁰

בסיומו של יום התכנון הארוך פרסם אג"ס-מבצעים את עיקרי הפקודה לתוכנית "קרדום".

הכוונה הוגדרה בו: "צה"ל ישמיד את כוחות האויב בקדמת סיני".

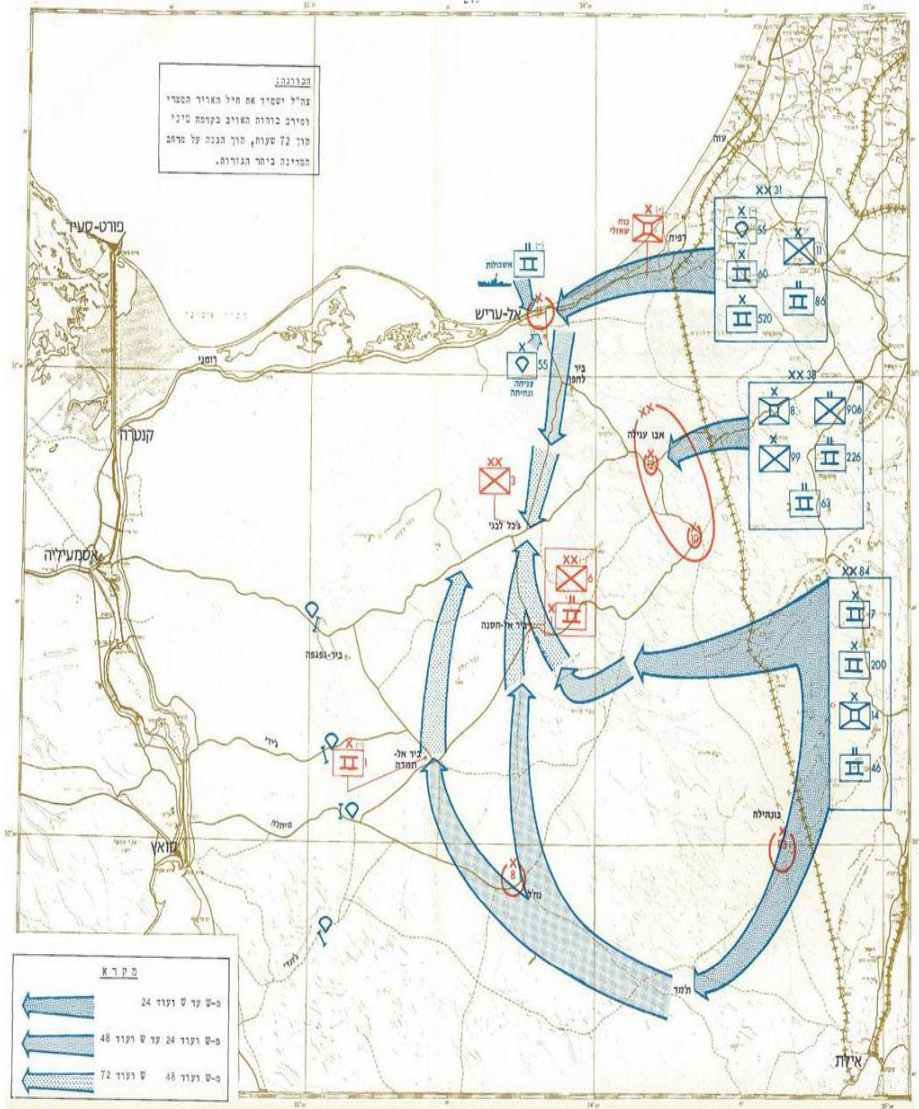
השיטה פורטה כלהלן:

א. **יבשה**

1) מאמץ אוגדתי עיקרי לכיוון בירחסנה-ג'בל-ליבני שינוע דרך מעברי הלוץ וכונתילה, לניתוק עיקר הכוח בקדמת סיני ומיטוט המערך הקדמי של האויב מהעורף.

10 רשימות רע"ן היסטוריה מהאירוע, מובא: שם, עמ' 80.

תוכנית "קרדום 1"

- (2) מאמץ אוגדתי בציר הצפוני לניתוק הרצועה מסיני, כיבוש אלעריש ושבירת הכוח בג'בללביני.
- (3) מאמץ אוגדתי בציר ניצנה-אברעגילה ובציר בארותיים-קציימה-אברעגילה לריתוק האויב במוצבים הקדמיים בקדמת סיני ומניעת חופש התמרון שלו.
- (4) כוח מונחת-מוטס לבידוד ציר החוף באזור אלעריש.
- (5) הפעלת כוחות מוטסים להריסת הצירים בסיני.
- (6) אוגדת הונאה לביום יחידה משוריית באזור באר שבע.

ב. אוויר

- (1) לחימה להשגת עליונות אווירית.
- (2) אמנעה על הצירים מערבה לקו בירגפגפה-מיתלה.
- (3) תקיפת עמדות ארטילריה בקדמת סיני.
- (4) סיוע להריסת צירים ע"י הטסת כוחות צנחנים מיוחדים.
- (5) סיוע התקפי קרוב לכוחות התוקפים.

ג. ים

- (1) כוננות לתקיפת הצי המצרי בנמליו ע"י לוחמה זעירה.

(2) מניעת התערבות פעילה של צי האויב.

(3) סיוע להנחתת כוחות באזור אלעריש.

ד. שעת ה"ש" מותנית ב"ש" חיל האוויר.¹¹

11 אג"ם-מבצעים, עיקרי תוכנית 'קדום', 20 במאי 1967, מובא: שם, עמ' 80-81.

ב־22 במאי טס הרמטכ"ל לפיקוד הדרום ובשעה 08:15 הוצגה לו שם תוכנית הפיקוד ל"קרדום".

כוונת התוכנית הוגדרה: "צה"ל ישמיד את כוחות האויב בקדמת סיני".

היא התבססה על שתי הנחות יסוד – שדיביזיה 4 אינה נמצאת בסיני ושהמערכה תיפתח על ידי חיל האוויר.

בתכנון התוכנית הונחה הפיקוד על ידי ה**שיקולים** העיקריים הבאים:

- יש להשמיד את מרב הכוחות המצריים בקדמת סיני;
- יש למנוע כניסתם של כוחות אויב נוספים לסיני;
- יש לפעול במהירות תוך הימנעות ככל האפשר משחיקה של כוחות צה"ל;
- הואיל וכוחות האויב ערוכים בהיערכות קדמית והכוחות העורפיים אינם מרותקים, יש למנוע מהם חופש תמרון;
- יש להבטיח השגת הפתעה טקטית ולפיכך יש להימנע מתנועות של כוחות שיגלו כוונות לפני שעת ה"ש";
- דרושים ארבעה ימים לצבירת האפסניה לאוגדה האמורה לפעול בגזרה הדרומית;
- המכה האווירית צריכה להבטיח את השמדתו של חיל האוויר המצרי כדי לאפשר לכוחות היבשה חופש תנועה גם ביום.

הפיקוד הציג שלוש **דרכי פעולה אפשריות**:

- תקיפה ברזמנית של חיל האוויר ושל האוגדות הפועלות בצפון ובדרום, בעוד האוגדה הפועלת במרכז מרתקת את הכוחות שמולה;
- העברת חטיבה מהאוגדה הדרומית לאוגדה המרכזית, ופריצה של זו בציר המרכזי;
- השלישית דומה לראשונה, מלבד דירוג בין פעולת חיל האוויר לפעולת כוחות היבשה: חיל האוויר יחל לפעול בבוקר וכוחות היבשה – בערב.
- הוא הציג את היתרונות והחסרונות שבכל אחת מהדרכים והמליץ לפעול בדרך האחרונה, כאשר השיקול העיקרי לכך הוא שבה לא תתגלה תנועת הכוחות טרם תחילת המתקפה האווירית.

על בסיס שיקולים אלה הציע הפיקוד את **שיטת הפעולה** הבאה:

- **אוגדה 84**, בפיקודו של האלוף ישראל טל, תפרוץ בציר כונתילה–תמד ובציר לוץ–בירחסנה, תשמיד מרב כוחות אויב במרחבה ותחבור עם כוחות צנחנים שיצנחו במגמה לחסום צירי תנועה ולהרוס אותם.
- **אוגדה 31**, בפיקודו של האלוף אברהם יפה, תפרוץ בפתחת רפיח ותנוע בציר החוף לעבר אל'עריש ומשם לג'בל'ליבני ותשמיד כוחות אויב במרחבה.
- **אוגדה 38**, בפיקודו של האלוף אריאל שרון, תיצור מגע עם מערך אבר'עגילה–קצימה לשם ריתוק כוחות והטעיה ותחדיר חטיבת שריון בציר ואדי חרידין לעבר ביר'לחפן או ג'בל'ליבני.
- **אוגדה ההונאה, 49**, תחליף את אוגדה 84 בהיערכותה באזור עסלוג'–צאלים ובכך תטעה את האויב.

- **חטיבת צנחנים**, שחלק ממנה יוצנח וחלק יונחת ממסוקים, תחסום את מעברי הגיזנד, המיתלה והגידי ותפשוט על מפקדת החזית.
- **חטיבת צנחנים** תוצנח ותונחת מן הים ממערב לאלעריש, תסייע בכיבוש ותחסום את ציר החוף.

מפקדי האוגדות חיוו כולם את דעתם בעד תוכנית זו, תוך שכל אחד מהם מציע שינויים שיגדילו את חלקה של אוגדתו. ראש אמ"ן הדגיש כי המטרה האסטרטגית של צה"ל היא להבטיח את תדמיתו המרתיעה ולהשיג קלף־מיקוח במהירות, מתוך הערכה שארצות־הברית תפעל להפסקת המבצע בתוך יממה מפתיחתו וצידד גם הוא בתוכנית שהציע הפיקוד – משום שהיא מקנה את קלף־המיקוח הדרוש במקרה של חסימת המצרים.

הרמטכ"ל אישר תוכנית זו, תוך שהעיר כי תפקידה של אוגדה 38 הוא לרתק את מערך אבר־עגילה–קציימה והמשך פעילותה מותנה במידת ההצלחה שישג חיל האוויר. עם זאת הציב סימני שאלה לגבי המתכונת שהוצעה להפעלת הכוחות המוצנחים, לנוכח העובדה שעלולים להיות שינויים באופן היערכותם של הכוחות המצריים. הוא הנחה לבדוק אפשרות להרוס צירים באמצעות הצנחנים ולהפעיל כוחות מוצנחים בסיוע לאוגדה 84.

פיקוד הדרום הציג לרמטכ"ל גם את תוכנית "עצמון", שעיקריה: כיבוש רצועת עזה על ידי החדרת שתי חטיבות שריון – האחת ממזרח לכיוון עזה והשנייה מדרום, בין ח'אן-יונס לרפיח, ואבטחת האגף הדרומי לכיוון אלעריש על ידי חטיבה שלישית.¹²

12 רשימות רע"ן היסטוריה בעת האירוע, שם, עמ' 84-86.

שינוי התוכנית המבצעית: תוכנית "קרדוס 2" –

המאמץ העיקרי מועבר לגזרה הצפונית (24 במאי 1967)

ב-23 במאי בשעה 03:45 הודיע ראש אמ"ן לרמטכ"ל כי שליט מצרים, גמאל עבד א-נאצר, הודיע על סגירת מצרי טיראן למעבר ספינות הנושאות דגל ישראל ולחומרים אסטרטגיים המיועדים אליה. בשעה 08:10 הגיע ראש הממשלה ושר הביטחון, לוי אשכול, למצפה וראש אמ"ן סקר בפניו את ההתפתחויות. בהיותו שם נמסר, בשעה 09:20, על שדר שהגיע מנשיא ארצות-הברית. בין היתר קרא בו לינדון ג'ונסון לישראל להמתין לפחות 48 שעות בטרם תפעל צבאית. ראש אמ"ן גרס שהבעיה אינה רק חופש השיט במצרים, אלא הפירוש שיינתן לחסימתם במדינות ערב. חסימת המצרים מסמלת לדעתו סיומה של תקופה: "תמה תקופת פוסט מערכת 'קדש'". יתר על כן, אם ישראל לא תגיב על כך תתחיל תקופה חדשה של פעילות חבלנית מוגברת. ראש אג"ם הביע דעתו כי הזמן פועל לרעת ישראל – במישור המדיני ובמישור הצבאי כאחד – ולפיכך מן ההכרח להנחית מכה על חיל האוויר המצרי, אפילו באותו יום. תוך כדי הדיון דיווח אלוף פיקוד הדרום כי אצל המצרים חלו שינויי היערכות – הם עיבו את המערך בקדמת סיני ויש סימנים ראשונים לכך שדיביזיה 4 מתכוונת לנוע לסיני. שינויים אלה, אמר האלוף גביש, מעמידים בספק את יכולתו של צה"ל לבצע את התוכניות המבצעיות שלו.

בקד"ם הרמטכ"ל בשעות אחר הצהריים ציין אלוף פיקוד הדרום כי המצרים תגברו את הגזרה הצפונית והגזרה הדרומית על חשבון הגזרה המרכזית, דבר שיחייב שינויים בתוכנית "קרדוס". כך, למשל, יתייצבו כוחות אוגדה 84, שתוכננו לפעול בגזרה הדרומית, בעורף האויב מאוחר משתוכנן ויהיה צורך לפתוח עבורן ציר אספקה; בגזרה

הצפונית, שבה תוכננה לפעול אוגדה 31, צפויה התכתשות חזיתית עם כוחות האויב. השינויים יביאו גם להישענות יתיר של כוחות היבשה על סיוע אוויר. את רצועת עזה, לעומת זאת, ניתן לכבוש בתוך זמן קצר, והוא המליץ לעשות זאת עוד טרם השגת העליונות האווירית ולכבוש שטח נוסף בצפון סיני. הרמטכ"ל ציין כי התנאי העיקרי להצלחת המהלכים הקרקעיים הוא השגת עליונות אווירית וסיכום כי "המטרה אינה כיבוש סיני, אלא מכה לחיל האוויר ולשריון המצריים אגב כיבוש הרצועה".¹³

בשעות הערב של אותו יום הגיע הרמטכ"ל, רב־אלוף יצחק רבין, "לאפיסת כוחות נפשית וגופנית" ובמהלך יום ה-24 במאי נותר בביתו וראש אג"ם, האלוף עזר וייצמן, שימש כממלא־מקום הרמטכ"ל. בחצות 23-24 במאי חזר ארצה, ביוזמת הרמטכ"ל, ראש אג"ם הקודם, האלוף חיים בר־לב, שאותו החליף עזר וייצמן כשנה קודם לכן – ב־27 באפריל 1966, מלימודים בצרפת.¹⁴

בבוקר 24 במאי נפגש וייצמן עם אשכול ולאחר מכן זימן דיון בו השתתפו, בין השאר, ראש אמ"ן, אלוף פיקוד הדרום, מפקד חיל האוויר ומפקד גיסות השריון. בפורום זה נדונה תוכנית שונה מזו שעליה סיכם הרמטכ"ל ביום הקודם, שעיקרה – העברת המאמץ העיקרי לגזרה הצפונית, כאשר אוגדה 84 תתקדם בו לעבר אל־עריש, תוך כוונות להגיע לתעלת סואץ. במהלך הדיון חיווה אלוף פיקוד הדרום דעה כי רצוי יותר לבצע את התוכנית המקורית, כלומר "קרדום" – שתבטיח את השמדת

13 שם, עמ' 92-97.

14 שם, עמ' 97.

הצבא המצרי, אולם בסופו של דבר הסכים, לפי עדותו של ראש אג"ם, לתוכנית, וסוכם שהיא תוצג לראש ה ממשלה בשעה 17:00. בשעה 10:30 נערך קד"ם בו הוצגו שתי אפשרויות: כוננות לביצוע "עצמון" מורחב על ידי אוגדה 84 החל מבוקר 25 במאי וכוננות לביצוע "קרדום 1", כאשר בציר הדרומי שתי חטיבות בלבד, החל מבוקר 26 במאי.

תוכנית "עצמון" מורחב כללה את המהלכים הבאים:

- מאמץ עיקרי על ידי **אוגדה 84**, שתכבוש את רצועת עזה ואלעריש, במגמה לנוע בציר החוף ולהגיע לתעלת סואץ, תוך בלימת כוחות האויב העלולים להגיע מכיוון ג'בל-ליבני – אבו-עגילה;
- **אוגדה 38**, שתכלול גם את חטיבה 8, תרתק ותבלום את כוחות האויב בציר המרכזי – במערכי אבו-עגילה-קציימה;
- **אוגדה 31** תפעל באופן שחטיבה 520 תהיה בכוננות לנוע דרך צירי הלוץ לכיבוש קציימה מהעורף וחטיבה 200 תכבוש את כונתילה;
- **אוגדת ההונאה** תביים מערך של אוגדה משורינת במקום אוגדה 84;

- **חטיבה 14** תשמש עתודה פיקודית.¹⁵

האלוף וייצמן הסביר את שיקוליו לגבי התוכנית:

המחשבה שלי הייתה לשבור את חיל האוויר ואת הצבא המצרי דרך הציר הצפוני על ידי הכוחות הסדירים. היערכותם של שאר כוחותינו הייתה שלב מוקדם לכיבוש כל צפון סיני. התזוזות נועדו להביא את אוגדה 84 לציר

15 שם, עמ' 98.

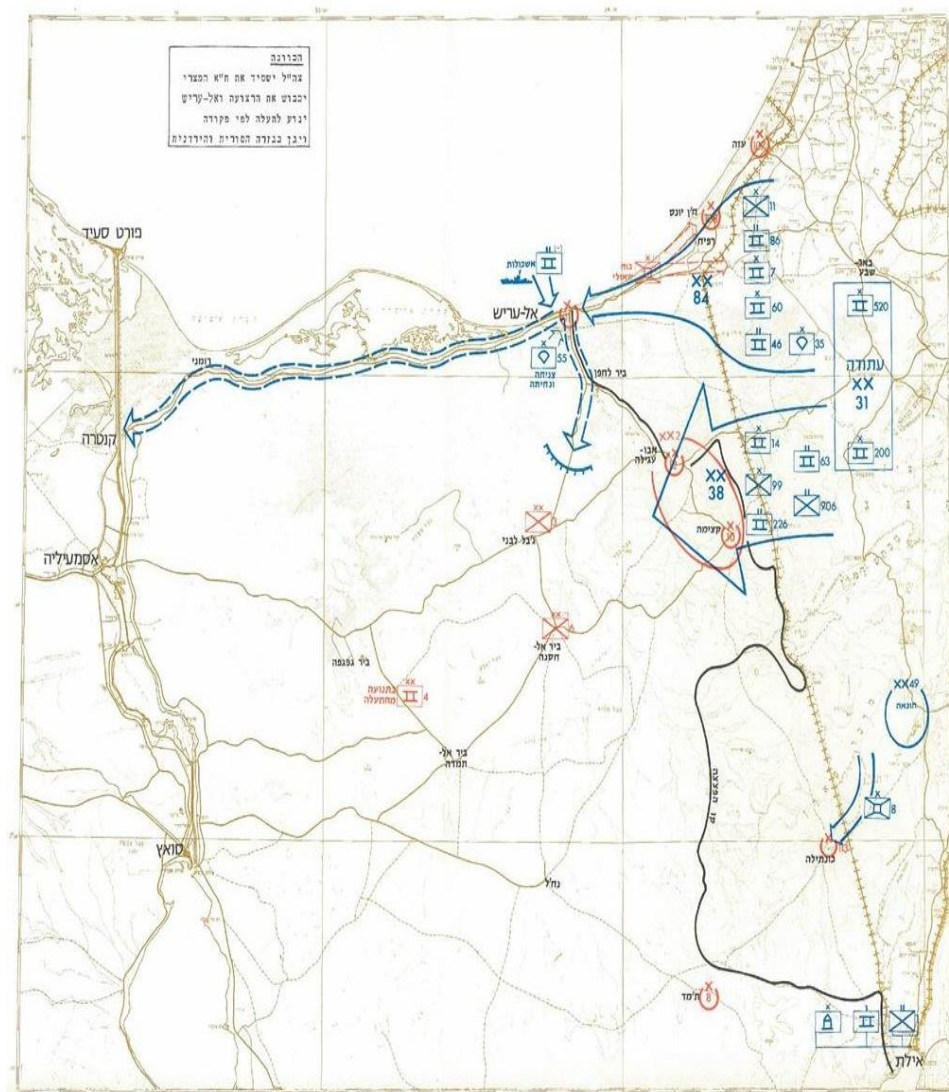
הצפוני, כדי שתוכל לרוץ בציר הצפוני לעבר התעלה. התזוזות באו כדי להכניס את הכוח המשוריין הסדיר למאמץ העיקרי בצפון. במקביל נעשו כל ההכנות, במידה והמלחמה תתפתח לניצול הצלחה בגזרה הדרומית. לאחר דיון מבצעי סיכמתי את התזוזות: אוגדה 31 אחורה ואוגדה 84 קדימה. זאת, למורת־רוחם של כמה קצינים.¹⁶

בשעה 17:30 הוצגה התוכנית לראש הממשלה בחדר המלחמה באג"ם-מבצעים ובנוכחות כל אלופי צה"ל, ובהם האלוף בר־לב, ולמעט מפקד אוגדה 31, האלוף אברהם יפה ומפקד אוגדה 38, האלוף אריאל שרון. ראש הממשלה סיכם את המפגש באומרו כי זו שעתה של הדיפלומטיה ובהגישו כי הדרג המדיני הוא שיחליט כיצד ומתי יפעל הצבא, ולא כל גורם או דרג אחר.

בשעות הערב המוקדמות של 24 במאי הגיעו ידיעות לפיהן דיביזיה 4 נכנסת לסיני ותיערך עד צהרי יום המחרת במרחב בירגפגפה-ביר תמאדה. רמ"ח המבצעים זימן קד"ם לתכנון השינויים הנובעים מכך, שהרי תוכנית "קרדום 1" התבססה על ההנחה שדיביזיה 4 לא תהיה בסיני. בקד"ם, שהתכנס בשעה 20:40, סיכם אל"ם חופי כי לא יחול שינוי בתוכנית הפעלתה של אוגדה 84 – כיבוש עזה ואל־עריש והגעה לתעלת סואץ (במשתמע – אין הכוונה לשינויים לעומת "קרדום 1", אלא לעומת התוכנית שסוכמה באותו בוקר והוצגה לראש הממשלה).

16 עזר וייצמן, **לך שמיים, לך ארץ**, ספריית מעריב, 1975, עמ' 259. מובא שם, עמ' 99.

תוכנית "קרדום 2"

אולם במהלכים אחרים יחולו שינויים, ובהם: המהלך הדרומי בוטל – אוגדה 31 לא תופעל שם, אלא תשמש עתודה פיקודית, חטיבה 8 תפרוס במרחב שמול כונתילה ובעקבותיה תפרוס אוגדת ההונאה; חטיבה 14 תוכפף לאוגדה 38 במקום חטיבה 8; חטיבה 55 תופעל בעורף אלעריש ותסייע בכיבושה, או שתופעל בציר החוף מערבה משם.

מקד"ם זה עולה כי שינוי התוכנית נבע מהידיעות החדשות אודות כניסתה של דיביזיה 4 לסיני. האלוף בר־לב מנה בעדותו סיבות אחרות לכך: לדבריו היה השיקול העיקרי שיקול לוגיסטי – היה קושי לוגיסטי בהפעלת המאמץ העיקרי בגזרה הדרומית דווקא. לשיקול זה חבר השיקול שעדיף להבקיע מיד בגזרה העיקרית – הצפונית – ולהשיג בכך בהקדם את הכרעת הצבא המצרי.

אלוף פיקוד הדרום העיד כי עד כניסתה של דיביזיה 4 לסיני הייתה ההרגשה, שהיות וצה"ל כולו מגויס, ניתן לכבוש את סיני ולהשמיד את כוחות האויב שבו. עם היוודע דבר כניסתה של דיביזיה 4 לסיני, ב־24 במאי, הייתה ההרגשה במטכ"ל שאין לצה"ל די כוח להכריע את צבא מצרים ואז הִנחה המטכ"ל את הפיקוד לפעול על פי התוכנית, שלפיה כל מה שצה"ל צריך לעשות הוא לכבוש את רצועת עזה למען תהיה פיקדון תמורת המְצרים. התוכנית היכתה אותו בהלם, הוא ראה בה ביזיון לצה"ל וחוסר אמון בכוחו. הוא התנגד לתוכנית ולבסוף הוסכם שהיא תכלול, נוסף לכיבוש הרצועה, גם התקדמות לאלעריש.¹⁷

כפי שמסוכם במחקר המקורי של מחלקת היסטוריה נראה כי בסופו של דבר חברו כמה שיקולים יחד בגיבושה של התוכנית החדשה: רצונו של ראש אג"ם להוציא את צה"ל מן "הדריכה במקום"; הבנתו של האלוף בר־לב כי התוכנית המקורית אינה עונה על השאיפה להשיג

17 עדות האלוף גביש למחלקת היסטוריה, מובאת שם, עמ' 101.

הכרעה מהירה בגזרה העיקרית וכרוכה בקשיים לוגיסטיים; תפיסת המערך העורפי על ידי כוחות מצריים ונוכחותה של דיביזיה 4 בסיני. לאלה חברה הערכה כי המעצמות עלולות לכפות הפסקת-אש בתוך שתי יממות מתחילת הלחימה – דבר שחייב הבקעה במקום שיאפשר הכרעה מהירה.¹⁸

בעקבות הקד"ם שבראשות רמ"ח המבצעים פרסם אג"ם-מבצעים את פקודת "קרדום" מספר 2, שביטלה את פקודת "קרדום" מספר 1. להלן עיקרי הפקודה:

הכוונה:

צה"ל ישמיד את חיל האוויר המצרי, יכבוש את רצועת עזה ואלעריש, ינוע לתעלת סואץ לפי פקודה ויגן בשאר הגזרות.

השיטה

כללי

א. **חיל האוויר** – ישמיד את חיל האוויר המצרי, יגן על המרחב האווירי של המדינה ויסייע לכוחות היבשה.

ב. **פיקוד הדרום** – יכבוש את רצועת עזה ואלעריש, ינוע לתעלת סואץ בציר החוף לפי פקודה ויגן בשאר גזרותיו.

ג. **פיקוד המרכז** – יגן בגזרתו עלפי תוכנית "סדן".

18 אג"ם-מה"ד-היסטוריה, **מלחמת ששת הימים – מוצב הפיקוד העליון** (כתב: סא"ל מרדכי שריג), מרס 1972, כרך א', עמ' 260, מובא שם, שם.

- ד. **פיקוד הצפון** – יגן בגזרתו עלפי תוכנית "סדן".
- ה. **חיל הים** – יאבטח את חופי המדינה ויסייע בהשטת כוחות לפתיחת ציר החוף.
- ו. שעת ה"ש" – לפי החלטה נפרדת.

כוחות ומשימות

א. **פיקוד הדרום:**

- (1) **אוגדה 84** – תכבוש את רצועת עזה ואת אלעריש, תנוע בציר החוף לתעלת סואץ תוך בלימת האויב מכיוון ג'בל-ליבני-אברעגילה.
- (2) **אוגדה 38** – תרתק ותבלום האויב במערכי אברעגילה-קציימה.
- (3) **חטיבה 8** – תפרוץ בציר כונתילה ותכבוש את כונתילה, תנוע ותכבוש את תמד לפי פקודה.
- (4) **אוגדה 49** – תביים מערך משוריין באזור הר צופים.
- (5) **אוגדה 31** – עתודה פיקודית.¹⁹

הימים הבאים עמדו בסימנה של המתנה לתוצאות המגעים עם ארה"ב. שר החוץ, אבא אבן, נשלח למדינות המערב – במגמה לברר את עמדותיהן. בשובו ממסעו, בשעות הערב של 27 במאי, דיווח בישיבת הממשלה, שבה השתתף גם הרמטכ"ל, על פגישותיו. בין היתר הדגיש את התקיפות בה הביע נשיא צרפת שרל דהגול התנגדות לכל יוזמה צבאית מצד ישראל וציין שנשיא ארה"ב הזהיר שאללה לישראל לפעול ראשונה ועליה לתת לו פסק-זמן של שבועיים-שלושה שבו יממש

19 אג"ס-מבצעים, **פקודת "קדום 2"**, 24 במאי 1967, מובא שם, עמ' 101-102.

תוכניתו: במהלכו ישיג את תמיכת הקונגרס, ימוצו התהליכים במועצת-הביטחון של האו"ם, תושג הצהרה של המדינות הימיות בדבר חופשה-שיט במצרי טיראן ותורכב קבוצת אוניות מטעמן לפריצת המצור. ממשלת ישראל נענתה ללחץ והחליטה להימנע, לעת עתה, מלתקוף.²⁰

מפקדי צה"ל ראו בדאגה החלטה זו וב-28 במאי בשעה 21:00 הגיע ראש הממשלה, לוי אשכול, ל"בור", שם נפגש עם הרמטכ"ל ואלופי צה"ל, בפגישה שאותו תיאר לימים מזכירו הצבאי, תא"ל (אז אל"ם) ישראל ליאור, כ"מעמד קשה ... שחשוב יהיה לזכור אותו גם לדורות הבאים" והוסיף: "מי שהיה במעמד הזה, ב'בור' של הרמטכ"ל, לא ישכח אותו לעולם". במעמד זה הביעו האלופים את דעותיהם מדוע מן ההכרח לתקוף בהקדם. בין היתר טענו כי מן ההכרח להחזיר לצה"ל את ההרתעה שאבדה עם חסימת המצרים ועם התחזקות מעמדו של נשיא מצרים בקרב מדינות ערב, ככל שתתאחר פעולת צה"ל יתגבר המערך המצרי בסיני והמחיר שצה"ל יצטרך לשלם בהתקפתו יגדל, גיוס אנשי המילואים לתקופה ארוכה יוצר עול כבד על המשק – מה גם שמדובר בתקופה של מיתון כבד. ראש הממשלה דחה את טענותיהם ולא נענה גם לבקשת הרמטכ"ל להיוועד עימו בארבע עיניים – כאשר בכוונת רבין היה להמשיך וללחוץ ליציאה להתקפה בהקדם. צה"ל בדק לפיכך את משמעויותיה הצבאיות של ההמתנה והחל לשחרר חלק מהכוחות המגויסים – החלק שהוערך ששחרורו לא יפגע ביכולתו לבלום מתקפת

אויב, תוך שהוא מקווה שיצליח להביא בהקדם לשינוי ההחלטה בדבר ההמתנה.²¹

גיבוש תוכנית "נחשונים" (31 במאי - 4 ביוני 1967)

התפנית האסטרטגית הראשונה שהביאה, בסופו של דבר, לשינוי ההחלטה, התחוללה ב־30 במאי. באותו יום הגיע חוסיין מלך ירדן לקהיר, ומול מצלמות הטלוויזיה חתמו נאצר וחוסיין על הסכם הגנה דו־צדדי. על פי ההסכם התחייבה ירדן להתערב צבאית בכל מערכה שתפרוץ בין ישראל ומצרים ואילו מצרים התחייבה לספק ערובה צבאית משלה למקרה שישראל תתקוף את ירדן בשל מעורבותה. עוד הוסכם על הקמת מנגנונים למדיניות ביטחון ותכנונים משותפים ונקבע שהפיקוד על הכוחות הירדניים יינתן בידי מצרים.²²

אחרי שהסתיים שלב "ההתרוצצות" של הכוחות המצריים נוצרו בסיני חמישה ריכוזי־כוח עיקריים:

- בציר הצפוני: דיביזיה 7, שכללה שתי חטיבות חי"ר, חטיבת תותחנים וחטיבה משורינת, ובנוסף לה כשתי חטיבות חי"ר וחטיבת תותחנים באלעריש ושתי חטיבות פלסטיניות ברצועת עזה.
- בציר המרכזי: דיביזיית חי"ר 2, שכללה חטיבת חי"ר מוגברת ופוג' קומנדו באזור אברעגילה וחטיבת חי"ר, פוג' שריון וחטיבת תותחנים באזור קציימה.

21 רשימות רע"ן היסטוריה בעת האירוע, איתן הבר, **היום תפרוץ מלחמה – זכרונותיו של תת־אלוף ישראל ליאור, המזכיר הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר**, עידנים, 1987, עמ' 194-198, מובאים שם, עמ' 122-125.
22 שם, עמ' 133.

- באזור ג'בל ליבני-בירחסנה: דיביזיית חי"ר 3, שכללה שתי חטיבות וחטיבת תותחנים באזור ג'בל ליבני ושלוש חטיבות חי"ר ופוג' משוריין באזור בירחסנה.
- במרחב הקוריה והציר הדרומי: כוח שאזלי ודיביזיה 6, שכללה שלוש חטיבות חי"ר, חטיבת שריון, פוג' משוריין וארטילריה.
- במרחב המליז – דיביזיה משוריית 4, שכללה שתי חטיבות טנקים, חטיבה ממוכנת וחטיבת תותחנים.²³

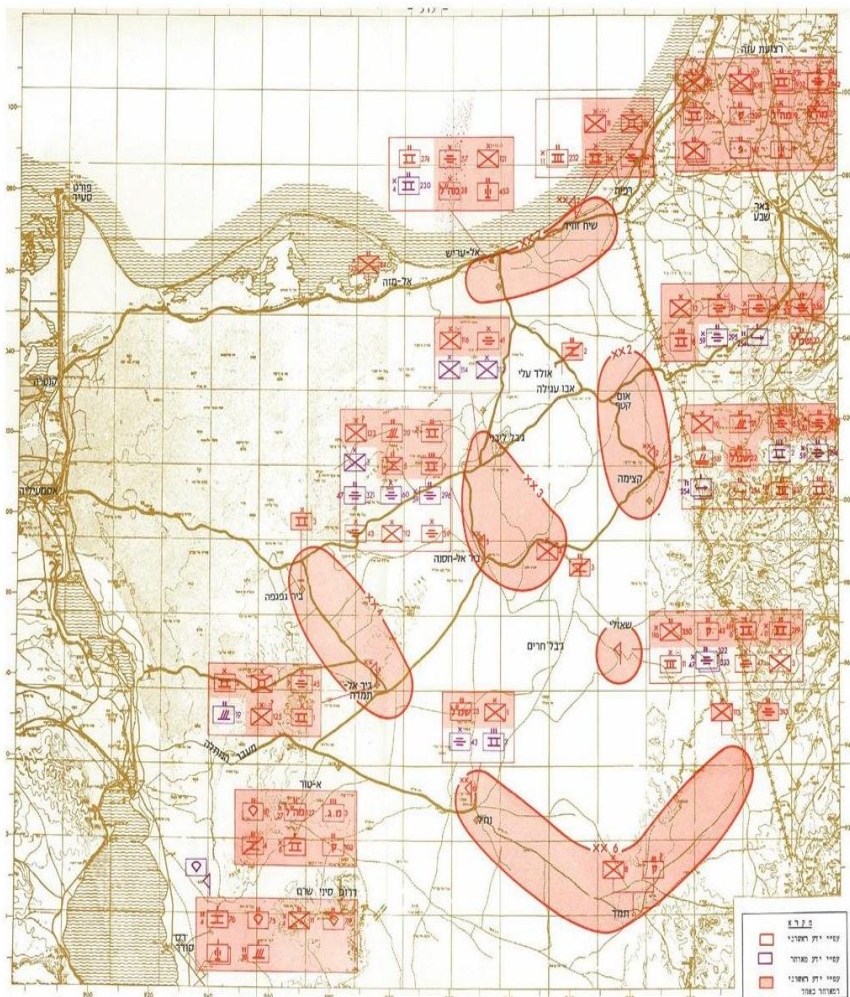
בקד"ם הרמטכ"ל שנערך ב-31 במאי בשעה 22:00 מסר ראש אמ"ן, בין היתר, כי סדרה כוחות של צבא מצרים בסיני – ללא רצועת עזה ושרם אשייח' – כולל 15 חטיבות חי"ר ו-4 חטיבות משורייתות; יש בו כ-914 טנקים, 876 קנים ארטילריים ו-588 קני כלים נגד טנקים. בהיערכות צבא מצרים בולטת העברת כוחות מהמערך הקדמי למערך העורפי. נראה שהמצרים מתכננים לתפוס את מערכי חותמיה-מליז בחטיבות החי"ר 125 ו-112. הם סבורים שישראל תתקוף את שרם אשייח' בכוחות שיונחתו מהים ובמסוקים וצפוי שיתגברוהו בגדוד קומנדו 103 וגדוד צנחנים 79. העיראקים "כפו" על מצרים לקבל גדוד מוטס וגדוד כווייתי שהגיע למצרים יוצב, כנראה, בשרם אשייח'.²⁴

הפקפוקים בדרג המדיני באשר לנכונות ההחלטה לגבי המתנה הלכו וגברו. בין היתר הובא לידיעתו של ראש הממשלה, ב-1 ביוני, תוכנו של מברק, שלפיו הבהיר אחד מעוזרי נשיא ארה"ב, בשמו של הנשיא, כי

23 שם, עמ' 136.

24 שם, עמ' 139.

היערכות הצבא המצרי, 31 במאי 1967

ג'ונסון לא הובן כראוי – הוא אינו יכול לעמוד בהתחייבות לפתיחת המצרים, כפי שהוצגה על ידי אבא אבן. על כך כתב רבין בספרו: "לא היה אפשר לטעות במשמעותו של המברק: אין לצפות למעשים מצד ארצות-הברית ואין בדעתה להקים את השיטת הבינלאומית ולהתייבב בראשה, כדי לפרוץ את ההסגר המצרי במצרי טיראן. אשכול היה מזועזע. אם אין כל סיכוי למהלך המדיני – מה טעם תלינו תקוות בהבטחות? איזו סיבה הייתה לדחות את הפעולה הצבאית של ישראל? כאשר יתברר לנאצר כי הנכונות האמריקנית לא יצאה מגדר המלל הבלתי-מחייב – לאן תרקיע אז חוצפתו?"²⁵ בפגישה באותו יום בין שר החוץ לבין הרמטכ"ל וראש אמ"ן שוכנע אבא אבן שאין טעם להמשיך ולצפות להתפתחויות בינלאומיות. אבן אמר ששוב אין לו מעצורים מדיניים למהלך צבאי, במידה שיימצא מעשי, נחוץ ויעיל והעריך שאם תצליח ישראל במערכה יהיו סיכוייה המדיניים טובים – שוב לא תמצא עולם מאוחד נגדה כמו ב-1956.²⁶

בלילה שלפני כן, ליל 31 במאי – 1 ביוני, מונה האלוף בר-לב לסגן הרמטכ"ל.²⁷ בשעות הערב של 1 ביוני 1967 נכנע לוי אשכול ללחצים הכבדים שהופעלו עליו והחליט למנות את משה דיין לתפקיד שר הביטחון. בשעה 21:30 התכנסה הממשלה ודנה בהרחבתה. כעבור כחצי שעה הצטרפו השרים החדשים – שר הביטחון משה דיין ונציגי גח"ל (גוש חירות-ליברלים) – מנחם בגין ויוסף ספיר – שרים בלתי-ראש

25 יצחק רבין, **פנקס שירות**, ספריית מעריב, 1979, עמ' 178, מובא שם, עמ' 143.
26 עדות רל"ש הרמטכ"ל, אל"ם רפי אפרת; אבא אבן, **פרקי חיים**, ספריית מעריב, 1978, עמ' 381; מובא שם, עמ' 144.

27 שם, עמ' 138.

הממשלה הציע לקרוא לממשלה בהרכבה המורחב "ממשלת הליכוד הלאומי".²⁸

דיון מכריע באשר לשאלה אם לצאת למלחמה נערך בישיבה משותפת לוועדת השרים לענייני ביטחון ולמטכ"ל, בבוקר 2 ביוני. בהתייעצות בפורום מצומצם שכינס ראש הממשלה מיד לאחריו טען שר הביטחון החדש (שסייר ביחידות צה"ל, לפי בקשתו, כבר מ-23 במאי) שיש לפתוח מיד בהתקפה – אם תחליט על כך הממשלה ביום א', 4 ביוני, הרי שיש לפתוח במלחמה ביום ב', 5 ביוני. מטרת הפעולה צריכה להיות הבסתו והשמדתו של הכוח המצרי שבמרכז סיני, ולא יעד גיאוגרפי כלשהו. המערכה תימשך להערכתו בין שלושה לחמישה ימים, והוא מקווה שבתוך שלושת הימים הראשונים יוכל צה"ל לכבוש את המרכזים העיקריים, כגון אל-עריש, אבו-עגילה ונח"ל ולפגוע קשות בחיל האוויר המצרי. לפי מיטב ידיעתו השלים צה"ל הכנותיו והוא מוכן להתחיל במערכה בכל עת שיקבע הדרג המדיני, וככל שיקדים ייטב.²⁹

באותו ערב נדונו תוכניות המתקפה בפיקוד הדרום. בשעה 19:30 הוצגו תוכניות המתקפה בפיקוד הדרום בפני הרמטכ"ל. אלוף פיקוד הדרום הציג שתי אפשרויות, שהיו שונות זו מזו במטרתן, וכנובע מכך, גם בשיטת הפעולה.

באפשרות הראשונה הוגדרה **המטרה**: כיבוש שטח שיוחזק כקלף-מיקוח מדיני, תוך הנחתת מכה לצבא המצרי ויצירת מצב נוח להמשך לחימה.

28 שם, עמ' 146.
29 שם, עמ' 147-155.

השיטה: מאמץ עיקרי על ידי אוגדה 84, שתחל לפעול ברזומנית לשעת ה"ש" של חיל האוויר, תבקיע בפתחת רפיח ותנוע לעבר אלעריש. בכיבוש אלעריש תסתייע בחטיבה שתוצנח ו/או תונחת ממערב לעיר; אם יתברר שלא ניתן להצניחה או להנחיתה תיבדק התוכנית מחדש. חטיבה 60 תכבוש, תחת פיקודה של אוגדה 84, את רצועת עזה. אוגדה 38 תתקוף, החל משעות הצהריים, את אום כתף, כאשר היא מסתייעת בכיבוש המתחם בכוח צנחנים שיונחת ממסוקים בעורפו ויתקוף את המערך הארטילרי. חטיבה 8 תרתק, ברזומנית להתקפתה של אוגדה 38, את כונתילה, ואם תקבל גדוד מחטיבה 55 – תכבוש אותה. אוגדה 31 תשמש עתודה פיקודית, וחטיבה 520 שבתוכה – תהיה עתודת מטכ"ל. מפקד אוגדה 38 הסתייג מפעולתה של חטיבה 60 ברצועת עזה, שכן להערכתו היא תיפול ממילא. הרמטכ"ל התנגד להפעילה למטרה זו, משום שרצה לשמור אותה כעתודה משוריית. סגן הרמטכ"ל טען שיש להפעיל את חטיבה 60 לכיבוש הרצועה – כדי למנוע הפגזות ממנה לעבר יישובים שבקרבתה. לדעתו היא תסיים פעולתה בתוך שעות מספר ואז תוכל לחזור ולשמש כעתודה משוריית.

באפשרות השנייה הוגדרה **המטרה:** הנחתת מכה לצבא המצרי וכיבוש קדמת סיני, תוך דגש על השמדת שריון אויב – ובעיקר דיביזיה 4.

השיטה: באפשרות זו יועברו כמאה טנקים מהציר הצפוני לציר המרכזי. אוגדה 31 תבקיע בציר הצפוני – בציר שיועד באפשרות הראשונה לאוגדה 84. אוגדה 38, שתתוגבר בחטיבה 520 מוקטנת, תכבוש את אברעגילה, לאחר מכן תתקוף את קציימה מהעורף ותכבוש אותה ותקדם כמאה וחמישים טנקים למרחב התמרון. אוגדה 84

תחדור, לאחר ההבקעה, דרך אוגדה 38, ותנוע לעבר ג'בלליבני וחטיבה 8 תפעל כמו באפשרות הראשונה.

הנוכחים התדיינו בשאלה איזו אפשרות עדיפה. סגן הרמטכ"ל העדיף את האפשרות הראשונה, זאת משום שהשנייה מותנית בהשגת עליונות אווירית ובשקט בחזית ירדן – דברים שאינם מובטחים כלל, מה גם שבאפשרות הראשונה ניתן להגיע בתוך כ-12 שעות להישג של ממש, בדמות כיבוש אלעריש, בעוד שבאפשרות השנייה יידרשו 72 שעות להכרעה בקרב השריון. מפקד אוגדה 84 תמך באפשרות הראשונה מאותם נימוקים. רמ"ח המבצעים צידד גם הוא באפשרות זו, בעיקר בשל הצורך לשמור עתודת שריון עד להתבהרות המצב בחזית הירדנית. מפקד אוגדה 38 ומפקד אוגדה 31 צידדו באפשרות השנייה, וגם הרמטכ"ל העדיף אותה – בעיקר משום שיש בה תמרון רב יותר.

בעודם מתדיינים הגיע, בשעה 20:30, שר הביטחון וביקש שהתוכניות יוצגו לפניו וכך אמנם נעשה. המתדיינים הסבירו את עמדותיהם – מי בעד ביצוע התוכנית הראשונה ומי – בעד השנייה.

אלוף פיקוד הדרום, שצידד באפשרות השנייה, הסביר כי היא תעמיד בפני דיביזיה 4 דילמה: אם תתקדם – תוכה בידי כוחות השריון, ואם תיסוג – יכה בה חיל האוויר. לדעתו הכרחי להגיע למרחב התמרון כדי להלום בשריון המצרי משני כיוונים. האלוף גביש העריך כי אלעריש תיכבש בתוך 24 שעות ובאותו מועד תושלם גם ההבקעה בציר המרכזי, כך שבתוך 30 שעות יוכלו הטנקים להתייצב במרחב התמרון. עם זאת, ציין כי מגבלתה של תוכנית זו טמונה בכך שאינה מאפשרת טיפול ברצועת עזה.

מפקד אוגדה 38, האלוף אריאל שרון, שצידד גם הוא באפשרות זו, הסביר כי בכל מקרה ייפתח ציר אבו-עגילה בבוקר שלמחרת יום ה"ע", כוחות צה"ל יאיימו אז על קצימה – ואז תקום זעקה במחנה המצרי. הוא גרס, שבד-בבד עם הכנסת אוגדה 38 בציר המרכזי, יש להחדיר חטיבה מאוגדה 84 בציר צפוני יותר – נראה שהתכוון לציר ואדי חרידין – למען תמנע הגעתן לציר המרכזי של תגבורות מצריות מאל-עריש. מדרום לציר המרכזי תימצא חטיבה 14, שתמנע את תגבור הכוחות המצריים במרחב בכוחות שיעברו דרך קצימה. לפי תוכנית זו, כאשר תגיע אוגדה 38 לבירחסנה, תיאלץ דיביזיה 4 לנוע ותהווה מטרה לאוגדה 84. את חטיבה 8 יש להפעיל לדעתו לריתוק בלבד.

מפקד אוגדה 84, האלוף ישראל טל, צידד באפשרות הראשונה. באפשרות השנייה ראה שתי התניות העלולות להערים קשיים: היות הצלחתה מותנית בהצלחת חיל האוויר והיות משימות אוגדתו מותנות יתר על המידה בהצלחת אוגדה 38. עם זאת, כמפקד גיסות השריון, אמר שאם תבוצע אפשרות זו יגיעו למרחב התמרון כ-400 טנקים של צה"ל – דבר שייצור עדיפות על שריון האויב. הוא המליץ לבטל את הפעלת חטיבה 8, מחשש שמרוב צירים בהם יפרצו כוחות צה"ל תישאר דיביזיה 4 במקומה ולא תגיע לשדה המערכה. הוא סבר שכל כמות הטנקים שהוקצתה באפשרות הראשונה לציר הצפוני תבוא לידי ביטוי.

ראש אמ"ן סבר כי הכרחי להפעיל את חטיבה 8 באזור כונתילה – כדי לרתק את כוח שאזלי, שלרשותו שריון רב. הוא העריך שאין זה סביר שדיביזיה 4 תזוז ממקומה אפילו בעקבות נפילת אל-עריש. להערכתו היא לא תנוע, אלא לאחר שיזוהה המאמץ העיקרי של צה"ל. סגן הרמטכ"ל צידד באפשרות הראשונה והסביר כי הכוונה להחדיר במסגרתה שני אגרופי שריון לסיני, שהאחד ישמש פטיש והשני סדן.

להערכתו לא תנוע דיביזיה 4 אלא אחרי שכוחות צה"ל יגיעו לקו השני וכמו קודמו סבר גם הוא שלא תופעל בעקבות נפילת אלעריש. הוא הסתייג מהאפשרות השנייה מכמה טעמים: החדרתה של אוגדה 84 דרך אוגדה 38 מותנית, כאמור, בהצלחת אוגדה 38. להערכתו יהיה משך ההחדרה ארוך מהמתוכנן. בפועל מבטיחה התוכנית כי רק גדוד אחד של טנקים מעולים – גדוד 63, שלו טנקי "שוט" – יימצא כבר בתחילת המערכה במרחבי התמרון. הציר הצפוני, לעומת זאת, חלש יחסית, הן משום שביצורי האויב בו חפוזים והן משום שהטנקים המצריים הנמצאים שם נחותים. זאת ועוד, אין ודאות שישרור שקט בחזית הירדנית, ואם תבוצע האפשרות השנייה יהיו הטנקים רחוקים ממנה ויהיה כמעט בלתי אפשרי להסתייע בהם בחזית זו.

על בסיס שיקולים אלה המליץ האלוף ברלוב על תוכנית, לפיה יחל המאמץ העיקרי, בשעת ה"ש" של חיל האוויר, בציר הצפוני. מאלעריש תפנה אוגדה 84 דרומה. הציר המרכזי יובקע בשלב השני – כלומר ברזמנית לפניית אוגדה 84 מאלעריש דרומה. חטיבה 8 תרתק את כוח שאזלי ואת דיביזיה 6 ותבלום אותם בלא לכבוש את כונתילה. אוגדה 84 תיכנס למרחב התמרון רק לאחר פתיחת הציר המרכזי, כך שיהיה אפשר לתקוף את דיביזיה 4 בכוחות שיגיעו משני כיוונים – מאלעריש ומאברעגילה – דבר שיגדיל את הסיכוי להכריעה.

שר הביטחון, משה דיין, היה, כאמור, הרמטכ"ל בעת שצה"ל כבש בפעם הקודמת – עשר וחצי שנים קודם לכן – את חצי האי סיני, ולקחיו ממבצע סיני ניכרו בהתייחסותו לתוכנית ולגישות שהוצגו בפניו. כך, למשל, הדגיש שיש לצאת מהנחה שלרשות צה"ל לא יעמדו יותר מ-72 שעות וכי בסופו של דבר יצטרך צה"ל לסגת מהשטחים שיכבוש; הנחה זו, כך נראה, התבססה על שאירע בסוף מלחמת סיני. לפיכך החזיק

בדעה שמידת ההישג וגודל הניצחון ייקבעו לא רק עלפי כמות השריון המצרי שיושמד, אלא גם עלפי גודל השטח שייכבש. לא יהיה זה אסון אם לא כל השריון המצרי יושמד – אמר. לעומת זאת, הכרחי לכבוש, במהלך 72 השעות הראשונות, לפחות את השטח שעד אל-עריש. יש לפרוץ לפחות בארבעה צירים – שניים באזור רפיח ושניים – מצפון לקצימה. מבחינה טקטית יש להשמיד את שריון האויב כאשר יימצא בתנועה. לפיכך אין למהר בכיבושה של קצימה מעורפה. להיפך – יש למשוך את הקרב, למען יימשכו כוחות תגבורת מצריים לאזור ויושמדו תוך כדי תנועתם, על ידי תקיפתם מאגפיהם. לדעתו, באפשרויות שהוצגו בפניו אין ביטחון שדיביזיה 4 המצרית תנוע ותיכנס לקרב, וכן לא היה ברור אם כוחות צה"ל יספיקו להתייצב במרחב התמרון לפני שתגיע אליו הדיביזיה. הוא הביע התנגדות לשני מהלכים – כיבוש רצועת עזה בשלב הראשון והגעה של כוחות צה"ל לתעלת סואץ. לעניין הראשון התנגד כדי שכוחות צה"ל לא יצטרכו לטפל באוכלוסיית הפליטים שברצועה כבר בשלב הראשון של המלחמה. אם יהיה צורך לכבוש את רצועת עזה – ייעשה הדבר בשלב מאוחר יותר. הוא התנגד להגעה של כוחות צה"ל לתעלת סואץ משום שהתעלה היא יעד בינלאומי.³⁰ שר הביטחון לא סיכם אמנם רשמית את הדיון, אולם הנחיותיו השפיעו על גיבוש התוכנית הסופית.

שניים מהמשתתפים בדיון התייחסו בעדויותיהם למחלקת היסטוריה למשמעויותיה של הגישה שהציג שר הביטחון בדיון זה. האלוף טל הסביר כי בבסיס הנחיותיו עמדה התפיסה שיש לחדור לסיני בדרך הקצרה ביותר ויש להשתלט במהירות על מרחב אל-עריש – ג'בל-ליבני-קצימה – יש להשמיד כוח מצרי גדול ככל האפשר, אולם יש

30 רשימות רע"ן היסטוריה בעת האירוע, מובא שם, עמ' 156-160.

גם להשתלט על נתח גדול ככל האפשר של סיני, כדי שהמצרים לא יוכלו לומר שצה"ל לא ניצח אותם ושהם הדפו אותו. לא היה איכפת לו שצה"ל ישתלט גם על רצועת עזה, ובלבד שישתלט על השטח האמור. כלומר במקום התפיסה שהציג צה"ל, שראתה את היעד האסטרטגי הראשוני כרצועת עזה והציר הצפוני עד אלעריש, הוא קבע את היעד האסטרטגי כקדמת סיני.³¹

האלוף הוד טען בעדותו כי הקונספציה של כיבוש סיני והשמדת הצבא המצרי הייתה קיימת עוד קודם לכן. בצידה הייתה תפיסה של הכאה חלקית של הצבא המצרי והשתלטות על חלק מסיני – בעיקר כדי להשיג הישג אסטרטגי למשאזומתן הפוליטי. תפיסתו של דיין הפכה את הקונספציה על־פיה: לפיה יש לכבוש את כל סיני, לחסל את הצבא המצרי ולהשיג מערכתי ברמה גבוהה יותר מהתוכנית המקורית של צה"ל. התוכנית שהציג קודם רבין לאשכול הייתה תוכנית מינימום, והגישה הייתה שאפשר להסתפק בה. חידושו של דיין היה בקביעה שתוכנית זו מתאימה אולי לפתיחת המלחמה, אך אינה נותנת מענה לאופן בו תסתיים: אחרי השלמתה יהיה צורך "להכות את הצבא המצרי ולקחת את כל סיני ולא להרגיז את האלים – לא לגעת בתעלה".³²

הצגת התוכניות לשר הביטחון הסתיימה בשעה 22:30. מיד לאחר מכן, החל מהשעה 22:50, נמשך הדיון בה בפורום מצומצם. האלוף גביש העיד שלאחר יציאת השר אמר סגן הרמטכ"ל שהוא אינו מקבל את התוכנית והחזירה לזו המקורית: לדעתו הציר העיקרי הוא הציר

31 עדות האלוף טל, ארכיון צה"ל, 1160-192/74, עמ' 24-25, מובא שם, עמ' 160.
32 עדות האלוף הוד מ'14 בנובמבר 1969, ארכיון צה"ל, 1156-192/74, עמ' 15-16, מובא שם, שם.

הצפוני, ולכן צריכה לפעול שם אוגדה 84, ולא אוגדה 31, ויש לתגברה בטנקים מאוגדה 38 – כך שיהיו לה 300 טנקים. האלוף גביש התנגד לכך והאלוף טל, שבעת הדיון בפיקוד היה בדעתו של גביש, שינה דעתו. הרמטכ"ל שאל את גביש אם הוא מוכן להילחם על תוכניתו עד הסוף וזה השיב שהדבר "אינו עולה לו בחיים", כי אם הולכים על שלושה צירים הוא אינו רואה בכך דבר כה עקרוני, אם כי לדעתו יש בזבוז טנקים בציר הצפוני, ואמר, שאם הרמטכ"ל יחליט על אפשרות זו, הוא יבצע אותה. רבין קיבל את הצעת ברלב וכתוצאה מכך היה צריך להחליף את הכוחות בפעם השלישית – להעביר את אוגדה 84 צפונה ואת אוגדה 31 דרומה ולהפחית טנקים מאוגדה 38.

באותו דיון עלה גם עניין שעת ה"ש": הדעה הייתה שנוכח סיכום זה אפשר לתקוף בדבבד עם שעת ה"ש" האווירית, כי אפשר לקבל סיוע ממטוסי ה"פוגה". נוכח תוכנית זו עלתה המחשבה שאם אוגדה 38 תמתין היא תאחר את ההתקפה על אבר-עגילה, ואז ייתכן שהמערך לא ייפתח עד הבוקר וחטיבת השריון השנייה של אוגדה 31 לא תוכל לעבור עד הבוקר. אין סיבה להמתין – אפשר להתחיל במתקפה של אוגדה 38 כבר מיד בערב, מה גם שאין היגיון בדירוג בינה לבין אוגדה 31, שכן אותה ארטילריה יורה על שתיהן. לכן מוטב לתקוף בכל הצירים בִּרְזִמְנִית.³³

ראש לשכת הרמטכ"ל העיד גם הוא שבדיון זה נדונה האפשרות הראשונה לפרטיה. בהתאם להנחיות השר הושמטו ממנה שני יעדים – כיבוש רצועת עזה בשלב הראשון והגעה לתעלת סואץ. נוכח זאת תוכנן להפעיל את חטיבה 60 – שיועדה בתוכנית הקודמת לכבוש את רצועת עזה – למשימות אחרות. בין היתר תוכנן להחדיר את חטיבה 200 בואדי

33 עדות האלוף גביש, מובאת שם, עמ' 160-161.

חרידין ולהחזיק את חטיבה 520 כעתודה וכן נדונה הפעלת חטיבות הצנחנים – חטיבה 80 תצנח באזור אברעגילה–קציימה וחטיבה 55 תהיה בעתודה.³⁴

ביום המחרת, 3 ביוני, בשעה 11:55, ערך סגן הרמטכ"ל קבוצת תכנון. רמ"ח המבצעים גרס כי לנוכח ההתפתחויות בזירת ירדן יש לחזור לתוכנית המקורית בחזית המצרית, ובכלל זה כיבוש רצועת עזה והפעלת אוגדה 38 בדירוג ובזהירות, ובעיקר יש לשמור עתודת שריון להתפתחויות מהירות בחזית ירדן. סגן הרמטכ"ל הסביר את תוכנית המבצע בחזית המצרית – "קרדום 2", שעיקרה: אוגדה 84 תפעל בציר הצפוני ותפנה משם דרומה; אוגדה 38 תפעל בציר המרכזי; אוגדה 31 תשמש עתודה; חטיבה 8 תרתק את כוח שאזלי בלא להתכתש עימו, וחטיבה 520 תישמר בעתודה כל עוד לא יתברר מה מתרחש בחזית הירדנית.

בסיכום הדיון קבע האלוף בר־לב כי פעולתה של אוגדה 38 בשלב הראשון מיועדת, בין היתר, לרתק כוחות אויב כדי לאפשר את החדרתה של חטיבה 200 בואדי חרידין; פעולתה תתבצע רק בסיוע אווירי כבד, שיופנה בעיקר כלפי הארטילריה המצרית. הפעלת חטיבה 80 בעורף אום כתף תתואם עם אוגדה 38 ועם חיל האוויר – שיופעל בעיקר לטיפול בארטילריה. חטיבה 8 תרתק בגזרתה ותבלום את התקפת כוח שאזלי – אם ינסה לתקוף.

בשעה 14:15 הוצגו התוכניות לרמטכ"ל. בשעה 15:00 הצטרף לדיון שר הביטחון. ראש אמ"ן חזר בפניו על הנתונים וההערכות לגבי כוונותיהם, פעולותיהם ואפשרויות הפעולה של צבאות האויב.

34 עדות אל"ם אפרת, מובאת שם, עמ' 161.

הרמטכ"ל הציג בפני שר הביטחון את תוכנית הפעולה המעודכנת בחזית המצרית ובין היתר הסביר את הגיון המהלך של החדרת חטיבה 200 בואדי חרידין. תוכנית זו נבחרה, אמר, מאחר שבצירים שמצפון לאלה בהם מיועדת לפעול אוגדה 38 לא ניתן יהיה להחדיר את מלוא עוצמת הטנקים. חדירתה של חטיבה 200 תיצור חוסר-איזון במערך המצרי וכשתגיע החטיבה לעומק המערך – כשלוש-ארבע שעות לאחר תחילת חדירתה – תתחיל אוגדה 38 בהתקפה על המערך העיקרי בגזרתה. מפקד חיל האוויר הוסיף שהשהייה זו בהפעלתה של אוגדה 38 תסייע גם לחיסול הארטילריה בגזרתה בהפצצות מהאוויר.

השר הסכים למהלך זה, בציינו כי "בתחילת הקרב, למרות התלהבות אריק, צריך לחסוך בגזרתו בחיי אדם. צריך לתת למצרים להתמוטט מעצמם". בציר החוף, אמר, יש להתקדם במהירות ולנוע אף בלילה, אך אין להוסיף לשם טנקים, שכן הציר אינו מאפשר זאת. ברצועת עזה, חזר והדגיש, יש לטפל רק בשלב מאוחר יותר, וגם זאת – רק באישורו, וזאת בשל בעיית הפליטים שבה. עם זאת, כדי להבטיח שהישובים שעל גבול הרצועה לא ייפגעו, יש להציב שם טנקי איי-אם-אקס – זאת כדי שלא "לבזבז" שם טנקים איכותיים יותר. הוא ראה כפעולה אפשרית פיצוח של עמדות ברצועה כבר בשלב הראשון – כרמז לבאות – במגמה לשכנע את כוחות האויב המצויים שם שלא לפעול והנחה שאין להפגیز את עזה עצמה, אלא רק את העמדות. הוא הוסיף שהוא אינו מעוניין שאונר"א "תפרח" מן הרצועה ותפסיק לטפל בפליטים והוסיף שאין להפריע לפינוי הרצועה בדרך היס. לנוכח הדברים ששמע בדבר הסכנה הנשקפת לאילת הביע דאגה מכך שהעיר

קרובה לגבול הירדני וכוח הלגיון חזק ולפיכך הורה לחזקה בכל האמצעים האפשריים.³⁵

ב-4 ביוני טס הרמטכ"ל לפיקוד הדרום, שם הוצגו בפניו, החל מהשעה 12:20, תוכניות הפיקוד. אלוף הפיקוד הגדיר את **הכוונה**: לכבוש את קדמת סיני על ידי פתיחת צירי צפון ומרכז סיני ולהשמיד את הצבא המצרי במרחב זה, תוך כוונות לפיתוח המתקפה.

השיטה: אוגדה 84 תחל לפעול בציר הצפוני חצי שעה לאחר ה"ש". בתוך שלוש שעות תכבוש את רפיח, בתוך חמש שעות תחדור חטיבה 35, מתוגברת בגדוד טנקים, כאשר כוח סיור גרנית ינוע מדרום ויאפשר את חדירתה. עיקר המערך של דיביזיה 7 חייב להתמוטט בתוך חמש השעות. בתוך שבע שעות תותקף שיח' זווייד. חטיבה 7 תמשיך משיח' זווייד לג'יראדי ותתקדם במהירות לעבר אלעריש בציר הטוב ביותר, אם תתקשה בג'יראדי תוכנס לשם גם חטיבה 60. עד הערב יגיעו כוחות האוגדה עד ג'יראדי ושדההתעופה באלעריש ובלילה יכבשו את אלעריש ובירלחפן. הוא העריך שעד בוקר המחרת יהיו אלעריש ובירלחפן בידי כוחות צה"ל.

האלוף גביש הסביר כי המאמצים בציר המרכזי יחלו רק בצהריים – מחשש מהארטילריה המצרית, מה גם שטנקי ה"שוט" – שבהם מצוידת חטיבה 200 מאוגדה 31 – מתחממים בשעות היום, ולכן עדיף לדחות את עיקר פעולתם לשעות הלילה. החטיבה תחל חדירתה בציר חרידין בשעה 14:00. אוגדה 38 תחל באותה שעה ב"קיפול" המוצבים הקדמיים של האויב ותשתלט עליהם עד הערב – כדי לאפשר קידום ארטילריה. בלילה תוצנח חטיבה 80 ותונחת ממסוקים ובשעה 23:00

35 שם, עמ' 163-168.

תהיה מוכנה לתקיפת המערך הארטילרי. מחצות ועד בוקר המחרת ישתלטו כוחות האוגדה על המערך שממול ואז יתאפשר להזרים שריון לשטח. מול שריון צה"ל עומדים שם כ־70 טנקי אויב וצפוי שייערכו קרבות שריון.

חטיבה 8 תופעל בשלושה מאמצים – מאמץ אחד יחסום את ציר פארן וגדוד הטנקים יפוצל וירתק את כונתילה ואת כוח שאזלי ויהיה נכון לקרב השהייה. יחידת ההונאה תביים הטעייה והונאה במצפה רמון וגם תחזיק שטח באזור. הגנת אילת תתבסס על שני גדודים בתגבור צנחנים, כאשר שדות-מוקשים סוגרים עליה מצפון וממזרח.

חיל האוויר יוכל לבצע 100-130 גיחות של מסוקי "פוגה" – שיופנו נגד ארטילריה, ואולי גם נגד שריון, ולאחר מכן יהיה צורך להפנותם לשייח' זויד. נוכח הנתונים הללו קבע הרמטכ"ל כי יש להעביר סיוע אווירי מוקדם ככל האפשר מהציר הצפוני לעבר המאמץ של אוגדה 38.

האלוף גביש ציין שיש להניח שהאויב יילחם על המערך הקדמי. ההנחה היא שהלחימה תהיה עיקשת. ההצלחה מותנית, בראש ובראשונה, בשבירת דיביזיה 7. לכן יינתן לאוגדה 84 סיוע אווירי ותוקצה לה חטיבה 60 – כעתודה. לאחר ההבקעה עלולים המצרים לקדם כוח של כ־100 טנקים מהקו השני. עוד הניח שכוח שאזלי, שלו כ־200 טנקים, לא יתקדם התקדמות של ממש אם ירותק, בעיקר אווירית. אם לא ירותק הוא עלול אף להתקדם במגמה של ניתוק הנגב. דיביזיה 4 תיכנס להתקפה רק כאשר כוחות צה"ל יפרצו את הקו הקדמי. מאידך גיסא ייתכן אף שתיסוג. אשר לאיום על אילת – להערכתו הוא ממשי – שכן לחטיבה 8 אין טנקים טובים. עם זאת לא תותקף העיר מכיוון מצרים והיא מבוצרת כהלכה וחוזקה בנשק נ"ט.

חטיבה 11 התארגנה כטבעת סביב רצועת עזה וגדוד צנחנים מתוגבר בטנקים מוכן לתקוף אותה.

מפקדי האוגדות והכוחות העצמאיים הציגו את תוכניותיהם ובסיכום אישר הרמטכ"ל את התוכנית.³⁶

לקראת פתיחת המערכה פרסם אג"ם-מבצעים, ב־4 ביוני 1967, את פקודת המבצע "נחשונים", שזה לשונה:

רקע

1. גזרת סיני

א. כוחו של הצבא המצרי, אשר הוכנס בהדרגה לסיני, מגיע כיום לעוצמה של ארבע דיביזיות חי"ר, דיביזיה משורינית ועוד שתי חטיבות שריון עצמאיות.

ב. הכוחות המצריים בשרם א־שייח' מגיעים לעוצמה חטיבתית.

ג. השריון המצרי בחצי-האי סיני מרוכז בעיקר באזורי בירגפגפה, בירחסנה ונחל קוריה.

2. גזרת ירדן

א. הכוחות הירדניים ערוכים לבלימה, כאשר עיקר הצבא הירדני, כולל חטיבת שריון אחת, נמצאים בגדה המערבית וחטיבת שריון שנייה מועברת כנראה אף היא לגדה המערבית.

ב. החל ב־5 ביוני 1967 יש לצפות לכניסת חטיבת שריון וגדוד טנקים עיראקיים לירדן, ובהמשך – עד 8-9

36 שם, עמ' 177-181.

ביוני 1967 – יש לצפות לכניסת שתי חטיבות חי"ר וחטיבת טנקים עיראקיים נוספות.

ג. יש לצפות לתגבור חיל האוויר הירדני בטייסת "מיג 21" במפרק. טייסת "האנטר" עיראקית נוספת תועמד בסיוע לירדנים ב-H-3.

3. גזרת סוריה

- א. הצבא הסורי ערוך במערך חירום.
- ב. כוח שריון מצוי בציר קונייטרה – צומת בוטמיה.
4. גזרת לבנון – הצבא הלבנוני ערוך במערך חירום באזור הדרום.

הכוונה

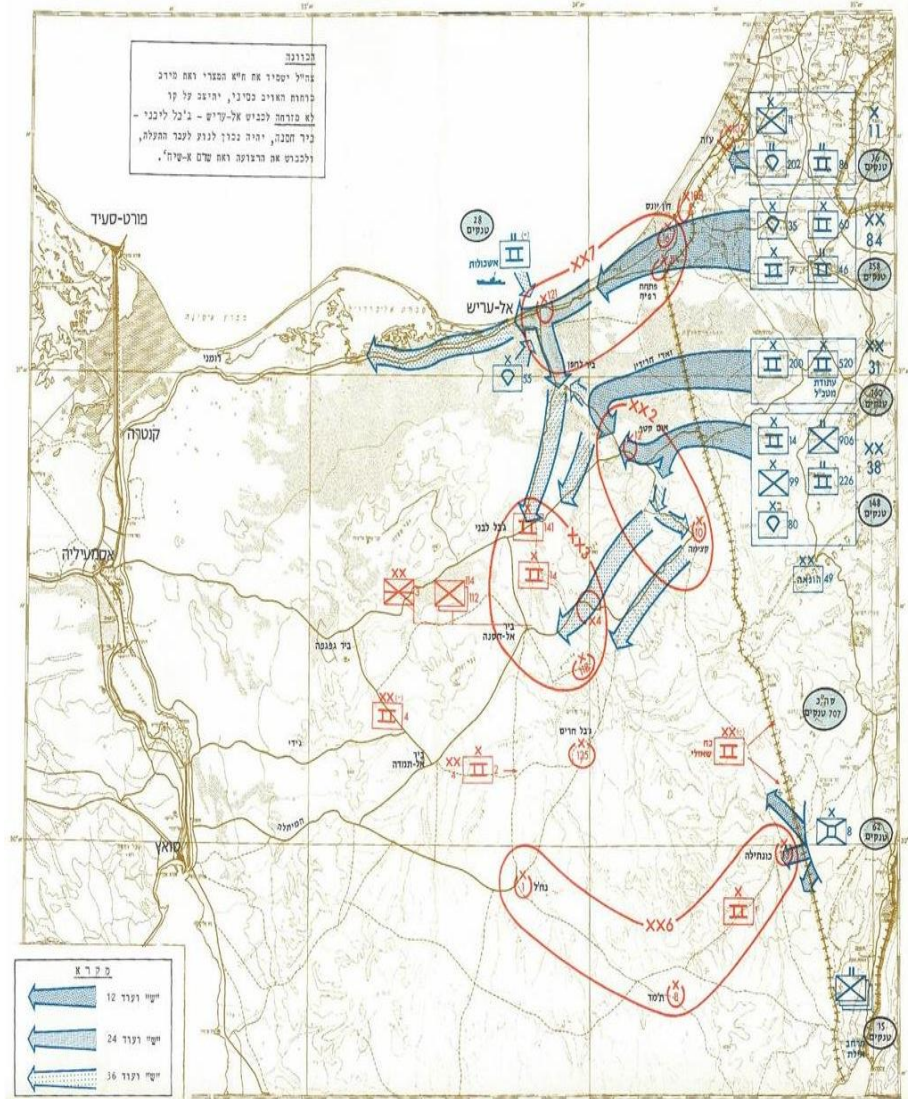
5. צה"ל ישמיד את חיל האוויר המצרי ואת מרב כוחות האויב בסיני, יתייצב על קו לא מזרחה לכביש אלעריש–גיבל'ליבני–ביר חסנה, יהיה נכון לנוע לעבר התעלה, לכבוש את הרצועה ואת שרם א'שייח'. יבלום בגזרות: הירדנית, הסורית והלבנונית.

השיטה

6. כללי

- א. חיל האוויר – ישיג עדיפות באוויר, יגן על המרחב האווירי של המדינה ויסייע לכוחות היבשה.

תוכנית "נחשונים"

ב. פיקוד הדרום

- 1) יכבוש את אלעריש ויפתח את ציר אבר-עגילה – ג'בל-ליבני וישמיד מרב כוחות האויב בסיני.
- 2) יהיה מוכן לכבוש את רצועת עזה ולנוע לעבר התעלה לפי פקודה.
- 3) יגן בשאר הגזרות.

ג. פיקוד המרכז

- 1) יגן בגזרתו על-פי תוכנית "סדן".
- 2) יבצע מחטפים ואת תוכנית "פרגול" (בהתאם למכתבנו מ-22-1514 מ'1 ביוני 1967), לאחר אישור אג"ם-מבצעים.

ד. פיקוד הצפון

- 1) יגן בגזרתו על-פי תוכנית "סדן".
- 2) יבצע מחטפים בהתאם לתוכנית "סדן" ואת משימתו ב"פרגול" (בהתאם למכתבנו מ-22-1514 מ'22 ביוני 1967), וזאת לאחר אישור אג"ם-מבצעים.

ה. **חיל הים** – יאבטח את חופי המדינה ויהיה נכון לסייע בהשטת כוחות.

ו. **שעת ה"ש"** – תיקבע בנפרד.

7. **כוחות ומשימות** [כאן יובא הפירוט לכוחות היבשה בלבד]

א. פיקוד הדרום

(1) אוגדה 84

(א) תכבוש את מוצבי רפיח ואת אלעריש ותנוע לזירת ג'בל ליבני-אברעגילה.

(ב) תרתק את רצועת עזה בשלב הראשון ותכבוש אותה – לפי פקודה.

(ג) תנוע על ציר החוף לכיוון תעלת סואץ – לפי פקודה.

(2) אוגדה 31

(א) תנוע בציר ואדי חרידין לכיוון בירלחפן-אברעגילה עם חטיבה 200 בשלב הראשון.

(ב) חטיבה 520 תשמש עתודת מטכ"ל ותופעל במסגרת פיקוד הדרום רק באישור אג"ם-מבצעים.

(3) אוגדה 38

(א) תרתק את הכוחות בקצימה החל משעת ה"ש".

(ב) תפתח את ציר ניצנה-אברעגילה בדירוג לגבי אוגדה 84 ואוגדה 31.

(ג) תהיה נכונה לכבוש את קצימה מהעורף ולנוע לעבר בירחסנה.

(4) **חטיבה 8** – תרתק את כוחות האויב בכונתילה ואת כוח המשימה המצרי בנחל קוריה.

(5) **אוגדת ההונאה** – תב"מ מערך משוריין באזור מצפה רמון.

(6) **מרחב אילת** – יגן בגזרתו.

ב. **פיקוד המרכז** – יגן בגזרתו.

ג. **פיקוד הצפון** – יגן בגזרתו.

ד. **עתודת מטכ"ל**

(1) **חטיבה 80** – תהיה עתודה מטכ"לית ותופעל בעדיפות א' עם אוגדה 38 לכיבוש אום כתף.

(2) **חטיבה 55** – תהיה עתודה מטכ"לית ותופעל בציר החוף באחת משתי האפשרויות:

א) תנחת/תצנח מערבה לאלעריש, תחסום את ציר החוף ותסייע לאוגדה 84 בכיבוש אלעריש.

ב) תצנח מזרחה לקנטרה ותחסום את ציר החוף עד לחבירה עם אוגדה 84.

קביעת תוכנית הפעולה של חיל האוויר ושעת ה"ש"

על רקע העיסוק האינטנסיבי והמפורט של המטכ"ל בתוכניות המבצעיות היבשתיות בולטת העובדה כי המטכ"ל קיבל את תוכנית הפעולה של חיל האוויר כמות שהיא ולא בחן אותה לפרטיה. בהקשר זה העיד מפקד חיל האוויר, האלוף מוטי הוד, בפני אנשי מחלקת היסטוריה כלהלן:

אחד הדברים המעניינים, שאני לא יודע אם אלופי הפיקוד עברו את ההרגשה הזאת, או אלוף אחר במטכ"ל עבר את

ההרגשה הזאת, אבל אחת התמורות הקיצוניות ביותר שאני עברתי, כמפקד חיל האוויר, במלחמת ששת הימים, הייתה הרגשה של מתן אחריות אבסולוטית להחלטות והכרעות שלעולם לא עלה בדעתי שהן תישארנה על כתפיו של מפקד חיל האוויר בלבד. ... זה היה כל כך טבעי שעשיתי אותם, והתגובות שקיבלתי כתוצאה מההחלטות האלה עודדו אותי לעשות עוד החלטות ועוד החלטות – כי בשום מקום לא נתקלתי בספק בכלל, האם נכון שאני עושה החלטות כאלה, או לא.

בתשובה לשאלה האם נכון להבין מדברים אלה שתוכניות חיל האוויר לא הוצגו אף פעם בפני המטכ"ל לדיון אמר: "לדיון – לא. רק ההצגה. לדיון – אף פעם. ... לא היה ערעור על שיטת התקיפה, על הטכניקות, על שום דבר כזה". בתוכניות יבשתיות הרמטכ"ל קובע את הכוונה ומציגים לו כוחות ומשימות ולוח זמנים. תוכניות אוויריות מעולם לא הוצגו בצורה זאת במטכ"ל, כל הדברים האלה נעשו אצל מפקד חיל האוויר והוא היה מציג את התוכנית המוגמרת. הפעם היחידה בה הוסברה התוכנית ביתר פירוט לרמטכ"ל הייתה כאשר הוא סייר עימו בבסיס עקרון – "זו הייתה הפעם היחידה שהרמטכ"ל בכלל קיבל הסבר איך תתבצע תקיפה על שדה-תעופה, לא כבדיקת תוכניות, אלא במסגרת לימוד ועידוד".

השיקולים לקביעת שעת ה"ש" היו, כאמור, בעיקרם שיקולים שנגעו להפעלת חיל האוויר. שיקול אחד היה שהשעה צריכה להיות מוקדמת ככל האפשר, למען ייוותרו שעות אור רבות ככל הניתן, אך מצד שני אין עליה להיות כה מוקדמת עד שתחייב הסעות והמראות

בטרם אור תוך דממת אלחוט, מה גם שלעתים פזורים בשעות הבוקר המוקדמות ערפילים העלולים להקשות על התקיפה האווירית. שיקול נוסף היה הצורך של הטייסים לנצל את הלילה לשינה – דבר שיקל עליהם לנצל את יום הקרבות הראשון לפרקזמן רצוף ארוך ככל האפשר. שיקול נוסף היה ששעה זו אינה מקובלת. לאחר כוננות כה ארוכה לא ניתן היה להשיג הפתעה אסטרטגית, ולפיכך גדלה חשיבותה של ההפתעה הטקטית. היה ידוע שהמצרים מגבירים כוננותם האווירית עם שחר ומתמידים בה עד השעה 07:00 לערך, השעה 07:45 הייתה לאחר הורדת הכוננות. האלוף הוד הסביר בעדותו מדוע נבחרה דווקא שעה זו:

למה דווקא רבע לשמונה? יכול להיות שמונה ורבע, שמונה וחצי. מ'מעט האינפורמציה' שהייתה לנו ידענו שהפעילות המצרית מתחילה בשעה שמונה שלנו. ... בשלב מסוים של השבועיים האלה הרהרתי ואמרתי: "בעצם מה קורה אצלנו ברבע לשמונה? אני נמצא בדרך מביתי; הרמטכ"ל נמצא בדרך; יש לנו מוטורולות; אני לא יודע אם למצרים יש מוטורולות", אבל אז קבעתי, לעצמי לפחות: ניקח את השעה שיש בה הסיכוי הכי גדול לתזוזה ממקום למקום, והגענו לרבע לשמונה.

השינויים העיקריים במלחמה לעומת התכנון

ב-5 ביוני בשעה 08:00 יצא צה"ל למלחמת ששת הימים. המערכה בסיני נמשכה כשלושה ימים, במהלכה נפתחה המערכה גם בחזית הירדנית ולאחר מכן גם בחזית הסורית. לגבי המערכה בחזית המצרית ניתן להבחין בשינויים העיקריים הבאים בהוצאתה לפועל של התוכנית:

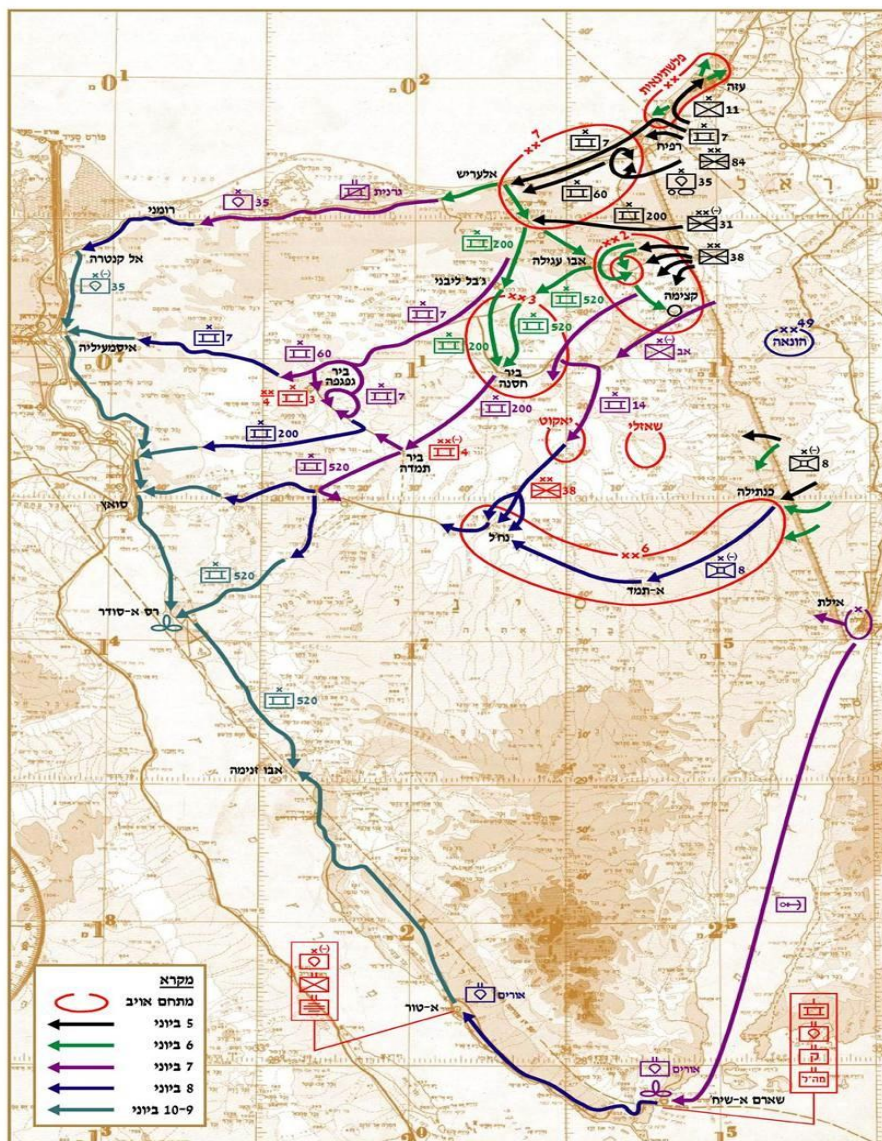
- **כיבוש רצועת עזה כבר בתחילת המערכה:** שר הביטחון הורה שלא לטפל ברצועת עזה בשלב הראשון של המערכה, אולם אחרי שכבר ביום הראשון למערכה בשעה 09:30 נמסר שהמצרים מפגיזים את היישובים נירים וכיסופים שמול רצועת עזה הורה הרמטכ"ל להיכנס לרצועה ו"לשטוף" אותה באמצעות חטיבה 60 ולאחר מכן להשליט בה ממשל צבאי. בעקבות זאת הודיע ראש מחלקת המבצעים, בשעה 09:40, לפיקוד הדרום כי אושר לו לכבוש את הרצועה באמצעות חטיבה 60.
- **ביטול ההנחיות/הצנחות בציר הצפוני:** מוקדם מאוד, ב-5 ביוני בשעה 08:20, עוד בטרם נודעו תוצאות מבצע "מוקד" של חיל האוויר, הוחלט בפיקוד העליון שלא יהיה צורך להנחית או להצניח כוחות בציר הצפוני. כוחות החטיבה שיועדה לכך – חטיבת החי"ר המוצנח 55 – הופנו בהדרגה לחזית הירדנית.
- **הפעלת חטיבה 520 בסיני:** לנוכח האפשרות שתתחולל לחימה גם בחזית ירדן נקבעה, כאמור, חטיבה 520, כעתודה מטכ"לית שעל זירת הפעלתה יוחלט בהתאם להתפתחויות. למרות שהחלה אכן לחימה בחזית הירדנית קבע המטכ"ל, כבר בשעות הערב של היום הראשון למערכה, להפעילה בחזית המצרית והיא הוחדרה דרך המערך שהבקיעה אוגדה 38 – במגמה להשתתף במערכה נגד המערך העיקרי של שריון האויב.
- **לחץ של שר הביטחון לכבוש בהקדם את שרם אשייח:** חסימת מְצָרֵי טיראן לשיט הייתה אחד הגורמים העיקריים שהניעו את הצורך לנקוט מהלך התקפי בחזית המצרית. עם זאת, כפי שתואר להלן, התמקד התכנון בתקופת הכוננות בגזרות שמול

הגבול הישראלי. בבוקר היום השני למערכה, 6 ביוני, החל שר הביטחון ללחוץ לכבוש את שרם אישייח' במהירות וקבע שיש להשתלט עליה לא יאוחר משחר 8 ביוני. נראה שהדבר היה למורת רוחו של הרמטכ"ל. ניתן ללמוד זאת מהדברים שכתב בספרו בהקשר זה: "צה"ל קוצר ניצחונות – ודעתו של שר הביטחון נתונה בעקביות ובעקשנות להשתלטות מידית על שרם אישייח'. ביום ג', שישה ביוני, יומה השני של המלחמה, ב־8.20 בבוקר הוא קורא לי ואומר במידה רבה של קוצר-רוח: 'מצטברות ידיעות על פעילות מדינית מזוהזת של הסובייטים להביא לסיום המלחמה. מה יהיה עם שרם אישייח'? המלחמה עוד תסתיים לנו בלי שהעילה לפתיחתה, שרם, תהיה בידינו... ' דיין הורה לי: 'יש להגיע לשרם ולנכוח שם, ללא קשר להתפתחות המערכה הצבאית בסיני!' סיכמנו, כי נכבוש את שרם בלילה שבין שבעה לשמונה ביוני – באמצעות הצנחת כוחות והנחתת כוח ימי שיצא מאילת. נכין גם כוח יבשתי, שיצא לשרם". בהמשך תוכננו אכן, אפשרויות שונות לכך – הגעה לאזור בציר שממערב למפרץ אילת; הגעה מרס סודר והגעה בדרך הים. לבסוף מצאו הכוחות שהגיעו לשם אזור ריק מכוחות אויב, שנסוגו ממנו עוד קודם לכן.

- **התייצבות בגדת תעלת סואץ:** כאמור הנחה שר הביטחון להימנע מלהתייצב בגדת תעלת סואץ, בשל הבעיות המדיניות הכרוכות בכך. משהגיעו הכוחות הראשונים עד סמוך לתעלה, הם הצטוו שלא להתייצב עליה, בהמשך, כאשר נוצר רושם שכוחות הגיעו לתעלה, הורה המטכ"ל חד-משמעית להסיגם ממנה, אולם לקראת סיום המערכה בחזית המצרית, ב־7 ביוני

בשעה 21:40, הורה דיין להבטיח שאם תהיה הפסקת אש יהיו הכוחות המצריים [שנותרו בסיני] חסומים, כלומר יש לחסום את הצירים ולמנוע מהם להימלט לעבר מצרים. הוא הטעים כי המצב השתנה – הפקודות שנתן, שלא לשבת על גדת תעלת סואץ, אינן תופסות יותר. אדרבה – יש לחסום את הצירים ליד התעלה. בספרו מסביר משה דיין מדוע שינה דעתו באשר להגעה לתעלת סואץ: "... ניתנה – על דעתי – הוראה לכוחות בסיני לרדוף אחר יחידות הצבא המצרי עד לתעלת סואץ ולחסום את פתחי הצירים המוליכים מן התעלה לסיני. בעקבות הוראה זו יימצאו חיילינו ליד התעלה – דבר שלא רציתי בו. למעשה עמדתי לפני ברירה, להכות בצבא המצרי כמה שידנו משגת – ולשם כך צריך להגיע עד לתעלה; או להיעצר באיזה מקום בסיני – ואז לא די שתפחתנה אבדות המצרים, הם אף עלולים להתעודד ולא לבקש הפסקת-אש. ... בין שתי האפשרויות החלטתי להעדיף את השיקול האופרטיבי המידי; את הגשמת המטרה המדינית, שלא להסתבך בקונפליקט לא לנו, כלומר בשליטה בתעלת סואץ, יהיה עלינו להסדיר לאחר גמר הקרבות."

הלחימה בזירה המצרית במלחמת ששת הימים

סיכום

זרקור זה מציג מקרה בוחן של הערכת מצב מתמשכת בפורום מטכ"לי רחב. המטכ"ל החל את תקופת הכוננות כשלתיו תוכנית אופרטיבית, ובמהלך תקופה של כשלושה שבועות שינה אותה שלוש פעמים. השינויים התכופים בנסיבות מצאו מענה מתאים (לעתים יותר מאחד) הודות ליכולתו של המטה הכללי להתאים בתוך זמן קצר תוכנית קיימת למציאות משתנה. כך, למשל, פרסם המטכ"ל את עיקרי תוכנית "קרדום" בתוך יום מהעת שבה הוחל תכנונה ובתוך יומיים נוספים – את פקודת המבצע; את פקודת "קרדום 2" פרסם בתוך כ-12 שעות מהמועד שבה החל בתכנונה. יכולת זו ראויה לציון גם בהתחשב בכך שבד בבד עם עדכון התוכניות הללו עסק המטה הכללי בעניינים נוספים, שלהם הקדיש זמן רב, כגון דיונים על צעדי ההגנה שיש לנקוט, ובכלל זה הגיוס, שעליו הוחלט בשלבים, תכנון ההגנה – תחילה רק בחזית מצרים ולאחר מכן גם בחזיתות האחרות, ובשלב האחרון – תכנון המהלכים ההתקפיים גם בחזיתות סוריה וירדן. בתוך כל אלה השכיל המטה הכללי להעריך את הערכת המצב המתמשכת ולהעמיד בפני הדרג המדיני, על בסיס הניתוח, מספר חלופות לפעולה, על היתרונות והחסרונות של כל אחת מהן ונתן לו יכולת בחירה בהתאם לשיקוליו הוא.

השינויים בתוכניות האופרטיביות במהלך תקופת הכוננות שלפני מלחמת ששת הימים ממחישים את השיקולים הנלקחים בחשבון בתכנון האופרטיבי בכלל ואת השיקולים הנכונים לזירת סיני בפרט:

- קביעת המאמצים על פי המגמה: השמדת כוחות או תפיסת שטח.
- קביעתם על פי המגמה המדינית: תפיסת קלף מיקוח או אחת המגמות דלעיל או שתיהן.

- שאיפה להישג מוחשי מהיר או שאיפת להכרעת הכוח ממול – כולו או חלקו.
- משך הזמן הצפוי עד להפסקת הלחימה.
- התאמת התוכנית להיערכות האויב.
- השטח שחובה להשתלט עליו.
- מניעת תזוזות של חלק מכוחות האויב לכיוון מסוים – למשל תגבור גזרה מסוימת על ידי כוחות מגזרה אחרת.
- הצבת דילמות בפני האויב.
- שאיפה לתקוף מערך אויב מכמה כיוונים.
- צורך לשמור עתודות למערכות בזירות נוספות.
- לוגיסטיקה: ריבוי בעיות בהנעת כוחות או אפסניה לגזרה מסוימת ביחס להנעתם לגזרה אחרת ואילוצים טכניים אחרים.
- הימנעות מעיסוק בעניינים שאינם קשורים ישירות ללחימה או דחיית העיסוק בהם.
- צפי לתגובות במערכת הבינלאומית על מהלכים שונים.
- קביעת שעת ה"ש".

ניתוח השטח בסיני הראה על שלוש מערכות צירים שבהן ניתן לחדור לחצי האי ולנוע בו ממזרח למערב: המערכת הצפונית – ציר החוף; המערכת המרכזית – מרחב אבר־עגילה–קציימה; המערכת הדרומית – כונתילה–תמד. בתוכנית הבסיסית, "קלשון", הוערך שמערך השריון העיקרי של צבא מצרים ייערך בגזרה המרכזית-דרומית ובמהלך תקופת הכוננות הוא אכן נערך שם. בתוכנית "קלשון" תוכנן המאמץ העיקרי

לגזרה זו, אולם במהלך תקופת הכוננות שונה תכנון זה, בין היתר בשל השינויים בהיערכות כוחות האויב.

הצירוף של שלושת השיקולים הראשונים בא לביטוי בגישות המפקדים לגבי האפשרויות השונות שעמדו על הפרק: מתן משקל עיקרי להשגת הישג מוחשי מהיר הוביל להעדפת קביעתו של המאמץ העיקרי לגזרה הצפונית, שם ניתן בתוך זמן קצר להגיע לאלערש; מתן משקל עיקרי להכרעת כוחו העיקרי של האויב – לקביעתו לגזרה הדרומית-מרכזית. המגמה האפשרית של תפיסת קלף-מיקוח הובילה לתכנון תוכנית "עצמון" – להשתלטות על רצועת עזה בלבד. משך הזמן הצפוי עד להפסקת הלחימה היה אחד השיקולים שבשלהם הנחה שר הביטחון על ההשתלטות על קדמת סיני, שאותו ראה כמרחב שעליו חובה להשתלט, בתוך 72 שעות. השאיפה לתקוף את המערך העיקרי של האויב מכמה כיוונים באה לביטוי באפשרויות שונות: בתוכנית "קלשון" תוכנן לתקוף מהגזרה המרכזית והדרומית; בתוכניות אחרות תוכנן להגיע למרחב ג'בל ליבני בשני המאמצים – מצפון וממזרח, כאשר החדרתה של חטיבה 200, בתוכנית הסופית, נועדה בין היתר להציב דילמות בפני האויב, למנוע תגבור הדדי ולהצטרף להתקפה על המערך העיקרי. ייחודו של מהלך זה מתבטא גם בעובדה שהמדובר בציר שלהבנת המודיעין המצרים אינם מעריכים שכוח ינוע בו, בשל קשיי העבירות. ההערכה בדבר משך הזמן הארוך הנדרש לצבירת סד"כ ואפסניה למרחב הדרומי ולמרחב המרכזי היה אחד השיקולים שהשפיעו על העדפת קביעתו של המאמץ העיקרי במרחב הצפוני. שיקול טכני, כמו התחממות מנועי הטנקים של חטיבה 200, היה אחד השיקולים להתחלת התנועה במאמץ זה בשעות אחר הצהריים. הצורך לשמור כוחות עתודה בשל חשש מאפשרות של לחימה בחזיתות נוספות

– בעיקר בעקבות הסכם ההגנה המצרי-ירדני – היה בין השיקולים להעדפת קביעת המאמץ העיקרי בציר הצפוני – מתוך מחשבה שמשם ייקל להעביר כוחות, במקרה הצורך, לחזית הירדנית ולקביעת אחת מחטיבותיה של אוגדה 31 – חטיבה 520 – כעתודה מטכ"לית. שאיפת שר הביטחון להימנע מלעסוק בתחילת הלחימה בעניינים שאינם קשורים אליה ישירות, כגון הפליטים הפלסטינים ברצועת עזה, הביאה להנחייתו להימנע מלכבוש אותה בשלב הראשון. שאיפתו להימנע מהסתבכויות בינלאומיות הביאה אותו להנחות על הימנעות מהתייצבות בגדת תעלת סואץ. מאחר והמערכה הותנתה בהשגת עליונות אווירית נקבעה שעת ה"ש" בהתאם לשיקולים של חיל האוויר. מעדותו של מפקד חיל האוויר ניתן ללמוד כי בניגוד לעיסוק האינטנסיבי של המטכ"ל בתוכניות היבשתיות, תוך ירידה לדרג אוגדות וכוחות עצמאיים, היה מפקד חיל האוויר אוטונומי בקביעת תוכנית ההפעלה של חילו. התכנון האופרטיבי מורה על מגמות וכיוונים עיקריים. בדרך הטבע במערכה עצמה גורמות התפתחויות שונות לחריגה מהתכנון ואף לפעולה בניגוד לו, אולם התכנון טרם המערכה הוא מורה הדרך העיקרי. סוגיה נוספת העולה מזרקור זה הוא משקלם של אישים בקביעת תוכנית הפעולה ובהוצאתה לפועל. ראש אג"ם הקודם, האלוף חיים בר-לב, נקרא חזרה ארצה כשבוע אחרי תחילת תקופת הכוננות. במהלך השבועיים שחלפו מאז הוא מצטייר כגורם דומיננטי בקביעת תוכנית הפעולה. משה דיין מונה לתפקיד שר הביטחון ארבעה ימים טרם תחילת המלחמה, נוסף לתחושת הביטחון שהשרה מינויו על העם, הוא הביא עימו, בין היתר, את ניסיונו כרמטכ"ל במערכה הקודמת שניהל צה"ל בסיני והנחיותיו השפיעו על התכנון ובעת המערכה התוו את מהלכיה.

נספח: לוח הזמנים של תכנון "קרדום" ו"קרדום 2"

נוהל הקרב ל"קרדום"

- 20 במאי 1967, שעה 09:00 – קד"ם רמ"ח מבצעים להכנת תוכנית לשבירת הכוח המצרי בסיני.
- 12:00 – התוכנית מוצגת לראש אג"ם.
- 16:00 לערך – התוכנית מוצגת לרמטכ"ל.
- 19:00 – קד"ם רמ"ח מבצעים.
- 21:00 – קד"ם תכנון בראשות הרמטכ"ל.
- לילה - פרסום עיקרי תוכנית "קרדום".
- 22 במאי 08:15 – הרמטכ"ל בפד"ם. הפיקוד מציג תוכניתו לביצוע "קרדום".
- 23 במאי – אג"ם-מבצעים מפרסם את פקודת המבצע המטכ"לית "קרדום".

יום אחד מתחילת התכנון עד הפצת עיקרי התוכנית; יום הפסקה (שבו לא עסקו בתוכנית); יום – הצגת התוכנית של הפיקוד; יום – פרסום פקודת המבצע. בסך הכול שלושה ימים מתחילת התכנון עד פרסום פקודת המבצע.

נוהל הקרב ל"קרדום 2" – 24 במאי 1967

- (הרמטכ"ל בביתו, ראש אג"ם האלוף עזר וייצמן ממלא מקומו)
- בוקר – פגישת ראש אג"ם עם ראש הממשלה.

- בוקר – דיון בראשות ראש אג"ם, בהשתתפות ראש אמ"ן, אלוף פיקוד הדרום ואחרים.
- 10:30 – קד"ם בראשות ראש אג"ם שבו הוא מורה על שינויים בתוכנית.
- צהריים – פגישת ראש אג"ם עם ראש הממשלה, סיכום שהתוכנית החדשה תוצג לאשכול ב-17:30.
- 17:30 – הערכת מצב והצגת התוכנית לראש הממשלה.
- ערב – ידיעות על כניסת דיביזיה 4 לסיני.
- ערב – רמ"ח מבצעים מזמן קד"ם לבחינת המשמעות. שינוי נוסף בתוכנית.
- לילה – פקודת מבצע מטכ"לית "קרדום 2".

פחות מיממה מתחילת התכנון עד פרסום פקודת המבצע.